

Ženske, agresija, zapori – kriminološki in viktimološki vidiki

Zoran Kanduč*

»The male fear of female aggression is matched, and even overmatched ... by sadistic impulses towards women«
(Karen Horney).

Teza, da so ženske – če odmislimo redke posameznice (tj. izjeme, ki dozdevno zgolj potrjujejo pravilo) – neagresivne, je precej problematična, še bolj vprašljivo pa bi bilo trditi, da imajo ženske nekakšen naraven (aprioren) odpor do agresivnosti (ki se seveda lahko pojavi v kvantitativno in kvalitativno precej različnih oblikah). Čeprav najbrž ni sporno, da imajo opazljive razlike med agresivnim vedenjem moških in žensk tudi biološko »podlago«, pa članek namenja več pozornosti kulturnim in družbenim določevalnicam neagresivnega vedenja oseb ženskega spola (predvsem spolno diferencirani emocionalni socializaciji oz. družbenemu nadzoru nad doživljanjem in izražanjem čustev, npr. jeze), zakaj zdi se, da je mogoče na ta način ustrezneje pojasniti tudi njihova – resda razmeroma redka – nasilna kazniva dejanja, npr. umore bližnjih oseb (partnerja, sorodnika ali otroka). Še več, bolj kot razložiti inkriminirana (in druga odklonska) dejanja žensk, je potrebno osvetliti ključne dejavnike njihove malone pregovorne konformnosti. Za večino žensk v patriarhalnem okolju (s tradicionalno spolno moralo) je (bilo) značilno to, da so (bile) »obsojene« na življenje v takem ali drugačnem »zaporu«: odklonske posameznice so »gostili« zapori, poboljševalnice, prevzgojni domovi ali psihiatrične ustanove, medtem ko so konformne posameznice (svojevrstne ujetnice konvencionalne ženske vloge) uživale gostoljubje družinskega doma, v katerega so vstopile (z zakonsko zvezo) prostovoljno in ga tudi same pomagale (so)ustvarjati. Danes smo priče nekakšni napredujoči »dekarceraciji« žensk (tj. osvobajanju od spon tradicionalne ženske vloge in spolne morale), ki pa vseeno še ni scela dokončan proces. Zdi se, da je v razmerah neozdravljive krize/razkroja patriarhata še najbolj nepopustljiv ženski »ječar«, tj. oseba, ki priklepa žensko na omejujočo tradicijo, prav njen otrok (oziroma, še natančneje, kulturno vztrajajoča mitologija materinjenja).

Ključne besede: ženske, ženske storilke, agresivno vedenje, ženska spolna vloga, kriminalno vedenje, konformno vedenje

UDK: 343.914 : 316.647.3-055.2

Agresija in ženske: zgrešeno srečanje?

Statistični podatki kažejo, da so ženske odgovorne za občutno manj kaznivih dejanj zoper življenje in telo kakor moški. Nekateri, zlasti biološko usmerjeni, kriminologi povezujejo tovrstna dognanja z biološko razliko med moškim in ženskim spolom, npr. s testosteronom, ki naj bi bil vzrok večje nagnjenosti moških k nasilnim/agresivnim dejanjem (oziroma njihove intenzivnejše »kriminalnosti«).¹ Schma-

liger (s. 184-185) v tej zvezi opozarja na raziskave, ki so pokazale, da ima povečan obseg testosterona pri ženskih fetusih (med nosečnostjo) za posledico razvoj »moških« značilnosti, npr. na ravni mišične zgradbe telesa in večje težnje k agresivnosti v poznejših življenjskih obdobjih. Vseeno pa pisec skrajno previdno poudarja, da so genetsko pogojene vedenjske razlike zasenčene z raznoterimi vidiki socialnega okolja, kot je npr. učenje kulturno predpisanih spolnih vlog (oziroma ponotranjanje tovrstnih normativnih pričakovanj). Vsekakor se zdi, da dosedanje raziskave o razmerju med hormonskim učinkovanjem in človeškim vedenjem ne omogočajo enoznačnih in zanesljivih sklepov (oziroma posplošitev).

* Zoran Kanduč, univ. diplomirani pravnik, doktor pravnih znanosti, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana

¹ Rowe (s. 282-285) na ta način ne pojasnjuje le razlik med moško in žensko kriminalnostjo, ampak tudi znano kriminološko dejstvo, da se s fiziološkim staranjem (ki pa ga ne kaže zamenjevati s »kronološkim«) dramatično zmanjšuje število storjenih kaznivih dejanj, in sicer v vseh skupinah prebivalstva (ne glede na merilo klasificiranja). Pubertetni razvoj je tesno povezan s pričetkom spolnega, prestopniškega in predvsem »odklonskega« vedenja (zlasti v blažjih oblikah). To je značilno za obdobje, ko hormoni »besnijo« v žilah adolescentov (količina hormonov se zgolj v nekaj letih poveča za več kot desetkrat). Po avtorjevem mnenju lahko doza testosterona neposredno determinira prestopniško in agresivno vedenje (predvsem v zvezi z odzivanjem na socialne provokacije). Dopušča pa tudi možnost, da v teh primerih hormoni aktivirajo evolucijsko pogojene vedenjske reakcije. Čeprav gresta puberteta in prestopniško vedenje čisto z roko v roki, pa je težje pojasniti distribucijo kriminalnega vedenja po tem turbulentnem obdobju (saj fiziološke zmožnosti po vsej verjetnosti ne upadajo tako naglo kakor kriminalno vedenje).

Za razumevanje razlik na ravni agresivnega obnašanja je nemara ustrezneje izhajati iz razlike med »spolom« (sex) in spolno vlogo (gender). Sadar (s. 45-46) se v tej zvezi sklicuje na medkulturne raziskave, ki so opozorile na mnogoterost razmerij med biološkimi in družbeno-kulturnimi spolnimi razlikami. Na primer: Arapeše obeh spolov označujejo lastnosti, ki bi jih v perspektivi zahodnih modernih družb brez pomisleka opredelili kot »ženske«. Samopotrjevanje in tekmovalnost sta pri njih nezaželeni osebnostni potezi, medtem ko sta skrb in nega pozitivno ovrednoteni pri moških in ženskih. V plemenu Mundugamor so tako moški kakor ženske agresivni in grobi, sovražnost pa je opaziti v vseh medosebnih razmerjih, celo v odnosu med materjo in otrokom. Pri Tchambulih so ženske agresivne in neosebne, medtem ko so moški emocionalno odvisni: ženske delajo na polju, trgujejo in se ukvarjajo z javnimi zadevami, moški pa skrbijo za

gospodinska opravila, se lišpajo in opravljajo. Skratka, obstajajo kulture, kjer so socialne vloge v precejšnji meri spolno nerazdružene, po drugi strani pa naletimo tudi na družbena okolja, kjer kažejo ženske »moške« značilnosti (moški vedenjski vzorci pa spominjajo na »ženske«).

Vsekakor se zdi smiselno domnevati, da so ženske zmožne ravnati agresivno/nasilno prav tako kakor moški. Nekatere posameznice tovrstno »dispozicijo« tudi udejanjijo. To se pogosto zgodi v intimni/zasebni sferi, in sicer ne le v heteroseksualnih zvezah, marveč tudi v lezbičnih razmerjih (torej tam, kjer nasilje po predvidevanjih radikalnega feminizma že »po definiciji« ni možno). Raziskave o nasilju v družini so pokazale, da so ženske kar pogosto nasilne do moških (čeprav – zaradi razlik v fizični moči in »borilnih« veščinah ali izkušnjah – telesne poškodbe običajno niso tolikšne kakor pri moškem nasilju zoper ženske).² Ameriške študije o značilnostih lezbičnih razmerij pa so pokazale, da prihaja tudi v tovrstnih intimnih/družinskih odnosih do zastraševanja, emocionalnih zlorab, pretepanja, posiljevanja, izsiljene spolnosti, siljenja v prostitucijo in ekonomskega nasilja (npr. spravljanja v ekonomsko odvisnost z nadzorom nad finančnimi sredstvi partnerice).³ Še več, celo razlogi, zaradi katerih »žrtev« vztraja v nasilnem razmerju, so zelo podobni tistim, ki označujejo heteroseksualna razmerja (žrtev npr. prevzame odgovornost/krivdo za izpade ljubljene nasilnice). Kakorkoli že, omenjene ugotovitve nas vendarle puščajo brez odgovora na (začetno) vprašanje, zakaj je ženskega fizičnega nasilja vendarle manj. Je vzrok v šibkejši (izhodiščni) »dispoziciji« ali pa nemara v močnejši (poznejši, namreč v socializacijskem procesu izoblikovani) »inhibiranosti« (oziroma zgolj v telesni šibkosti ali pomanjkanju ugodnih priložnosti)? Sagal (s. 196) v tej zvezi opozarja, da se ženska že v zgodnjem otroštvu zave, kolikšne so ovire in omejitve (npr. na ravni starševskih pričakovanj), ki se zoperstavljajo izražanju njenih »spolu neprimernih« želja, vzgibov ali nagonov. Še več, ženska kmalu začuti, da je (bo) njena agresivnost – npr. v obliki kričanja, preklinjanja, poškodovanja/uničevanja stvari ali pretepanja – deležna hujše obsodbe (npr. zgražanja, neodobravanja ali kritike) oziroma manjše tolerance kakor pri pripadnikih nasprotnega spola (slednji imajo, ne nazadnje, na voljo tudi več ritualiziranih, predvsem pa družbeno sprejemljivih možnosti za izražanje agresivnih teženj). Skratka, razlaga, ki jo ponuja Segal, se osredinja na pojem »(samo)zatiranje«, npr. v obliki »obrambnih mehanizmov«, kot so potlačevanje agresivnih impulzov, obračanje agresivnosti nase ali zoper družinske člane (npr. moža in otroke), »sublimiranje« agresivnih teženj, premostitveno izražanje agresivnosti, »delegatsko«/posredno zadovoljevanje, projiciranje ali oblikovanje »reaktivnih formacij«. Ob tem pa kaže pripomniti, da tovrstne rešitve – dasi morda (vsaj na videz) družbeno funkcionalne – niso nujno subjektivno optimalne:

pomislimo na ženske depresije ali čustvene zlorabe otrok (+ psihično in verbalno nasilje v zakonski zvezi).

Spoznanje, da so različni moški – v kvantitativnem in kvalitativnem oziru – različno nasilni in agresivni, velja aplicirati tudi na ženske. Številne feministične avtorice opozarjajo, da je bila predstava o bistveno nenasilni ženski »naravi« (oziroma nagnjenosti k odnosni odgovornosti in skrbi za druge) zgrajena na posplošitvi vedenjskih vzorcev uglašene, spolno »zadržane« (sramežljive) in ekonomsko preskrbljene bele »gospe« (*lady*) iz srednjega razreda. Raziskava, ki jo je opravila Compbell v nekaterih britanskih mestnih okoljih med pripadnicami delavskega razreda, je pokazala, da tamkajšnja dekleta imajo določene izkušnje s pretepanjem, ki ga sploh ne ocenjujejo kot »neženstvenega« (dasi ga ne vrednotijo v pozitivni luči; za razliko od mnogih zaprtih prestopnic, za katere je telesno nasilje primeren način izražanja jeze in reševanja medosebnih sporov). Vsekakor velja upoštevati, da so stališča žensk do agresivnosti in nasilja različna in dvoumna.⁴ »Ženske so v zgodovini redkokdaj same ubijale, so pa bile zato nepogrešljiva opora moški moči in njihovem veselju do ubijanja; našle so tudi argumente za legitimiranje množičnih pobojev, ženske so bile vedno znova sokrvice uničevanja, ko so može in sinove telesno in duševno pripravljale za njihovo početje in se same vživljale v moško logiko. Ljubezen, občudovanje, vnaprejšnje zaupanje, krpanje domačih razprtij, pomirjanje konfliktov med nasilnimi strukturami – varovanje samih sebe, pa tudi varovanje nasilnikov. Kajti tudi za slednje je prednost, če jih ženske nežno in vztrajno vračajo v vsakdanjo normalnost. Delovna in bojna sposobnost moških je tudi delo žensk. Vedno znova so s ponosom v oči gledale na moško moč in moški pogum in občasno nemoč pred sovražnikom grajale kot strahopetnost. Prav tako so organizirano (denimo v Nacionalni ženski službi v prvi svetovni vojni) pozivale druge ženske, naj bojujoče se, tj. može, ki so morili, opogumljajo z neutrudno ljubeznijo. Usmerile so se v dejanska ali navidezna razmerja z moškimi ali z abstraktno 'moškostjo'. Prevzele so dopolnjujoči delež. Rezultat: pustile so moške, naj delajo, kar hočejo, saj so jim podarile svoje zaupanje, ta kredit, s katerim so lahko varno počeli svoje napreje« (Thürmer-Rohr, s. 111). Vtis, da je nasilje/agresija predvsem »domena« moških, najbrž vsaj deloma izvira iz dejstva, da so bile ženske dolgo skoraj popolnoma izrinjene iz ekonomskega in političnega sveta (represivni državni organi, utelešenje zakonitega monopola nad uporabo sile, so še vedno v pretežno moški »pristojnosti«). Ampak pozor. Pomislimo na – resda zvečine redke – primere, ko so vodilna mesta v hierarhičnih strukturah prevzele ženske⁵ (npr. Margaret Thatcher

² Prim. Dutton, s. 18-20.

³ Prim. Giddens, s. 123.

⁴ Na to okoliščino dovolj samokritično opozarja tudi Germaine Greer: »Nasilje je fascinantno za večino žensk. Ženske so opazovalke pretepev in gledalke krvavega nasilja v filmih. ... Zares bi bila prava revolucija, če bi ženske nenadoma prenehale ljubiti zmagovalce v nasilnih spopadih. Zakaj občudujejo podobo nasilnega moškega?« (s. 354-355).

⁵ Od tod bi morda kazalo potegniti širši sklep, da za doseganje progressivnih družbenih sprememb ne zadoščajo zgolj »kadrovske«

ali Madeleine Albright), ki se nikakor niso obotavljale uporabiti nasilnih metod za doseganje političnih ali ekonomskih ciljev.

Za razumevanje agresivnega (oziroma nasilnega) vedenja v splošnem in ženskih načinov tovrstnega reagiranja v posebnem je zelo pomembno osvetliti vlogo jeze (in samonadzora nad tem negativnim afektom). Jeza je – iz »kriminogenega« (in posledično kriminološkega⁶ zornega kota – izrazito »kritična« (nevarna) emocija, saj običajno implicira zunanjo atribucijo »krivde« (ali, če uporabimo religiozno/moralistično manj obteženo oznako, odgovornosti) za doživeto negativno situacijo (v tem pogledu vključuje seveda še grajanje drugega, namreč povzročitelja nezaželenih situacij), intenzivira raven subjektivno občutene oškodovanosti, podžiga težnjo po povračilnem maščevanju, generira energijo za aktivno (navzven usmerjeno) delovanje, znižuje prag ponotranjenih inhibicij (vsaj deloma tudi zaradi precej razširjenega prepričanja, da jeza upravičuje napadalno vedenje) in, ne nazadnje, povečuje verjetnost inkriminiranega delovanja, katerega namen utegne biti eliminacija vira negativnih dražljajev, zavarovanje ali povrnitev vira pozitivnih dražljajev, »ekspresivno« (samo)upravljanje z nezaželenimi čustvi ali pa pridobitev kake pozitivno vrednotene »dobrine« (v najširšem pomenu).

V tej zvezi velja opozoriti, da se – vsaj v tradicionalnem, tj. (še vedno vztrajajočem, dasi čedalje bolj razkrajajočem se) patriarhalnem okolju – moški in ženske razlikujejo glede na čustvovanjske sloge (prim. Šadl, s. 205-210). To kajpak ne pomeni, da so moški za razliko od žensk (že po svoji biološki »naravi«) manj čustveni (in obratno). Omenjeni razloček v »primernem« čustvovanju je individualni odsev razlik na ravni emocionalne socializacije ali – še natančneje – družbene kontrole nad doživljanjem (+ prepoznavanjem, poimenovanjem ali interpretiranjem), potlačevanjem in izražanjem čustvenih »stanj«. V tem ni pravzaprav nič presenetljivega. Čustva pač niso izključno mehanični, trpni, biološki (naravni, tj. genetsko sprogramirani) ali fiziološki odzivi na (zaznane

oziroma »apercipirane«) dražljajske konstelacije, ampak so bistveno določena z družbenokulturnimi variablami (in so potemtako relativni/neuniverzalni,⁷ zgodovinsko specifični, »gnetljivi«, prilagodljivi in spreminjajoči se fenomeni – kajpak z ireduktibilno, dasiravno doživljajsko bolj ali manj »odprto«, fiziološko »podstatjo«) in subjektivnimi dejavniki, npr. s posameznikovimi izkušnjami, zaznavami, prepričanji, stališči, vrednotami, normami in kognitivnimi/interpretativnimi shemami. V tradicionalni kulturni optiki se od žensk pričakuje predvsem »proizvajanje« mehkih, sožitelskih ali pozitivnih čustev, kot so npr. nesebična/žrtvujoča ljubezen (oziroma skrb in odgovornost za druge), lojalnost, nežnost, sočutje, prijaznost, usmiljenje ali potrpežljivost. Po drugi strani pa je jeza – in podobne »trde« ali vsaj potencialno nevarne (»razdiralne«) emocije – nekaj, česar ženska ne bi smela doživljati in še posebej izražati. Konstitutivna in regulativna pravila v zvezi z jezo so v primeru žensk torej izrazito restriktivna. Ženske se posledično naučijo obvladovati tovrstne negativne afekte (običajno pogojene v visoko stopnjo stresa) s psihološkimi mehanizmi, ki vključujejo notranjo atribucijo graje za negativno situacijo (tj. prevzem krivde za dogodek, ki ima za posledico jezo, strah, razočaranje ali obup, običajno z razlago, da ni bilo storjeno nekaj, kar bi moralo biti storjeno) ali občutenje prizadetosti (ki jo karakterizira žalost).⁸ Na ta način socializirana ženska spominja na »pretirano samokontrolirano osebnost« (Megargee), ki jo označujejo zelo močne inhibicije v zvezi z izražanjem jeze, posledično pa tudi manjši obseg agresivnega/nasilnega vedenja.

V nakazani perspektivi je lažje razumeti nizke stopnje agresivnega vedenja žensk, ne nazadnje pa tudi številne umore,

⁷ To velja celo za jezo, ki jo mnogi navajajo kot primer zares temeljnega (v človeško naravo vpisanega) in nenaučenega čustva. Šadl v tej zvezi opozarja na antropološke raziskave, ki so pokazale, da nekatera eskimska plemena ne samo ne izražajo, ampak celo ne doživljajo jeze in ne poznajo besede »jeza« (najbližji izraz pomeni »otročji«): »Okoliščine, ki zahodno osebo gotovo spravijo v jezo, nimajo istega učinka na člane eskimskega plemena Utka, prav tako pa ne povzročajo jeze tudi druge okoliščine« (s. 169).

⁸ Kognitivna reinterpretacija, ki delegitimizira jezo in jo »predela« v krivdo (z bolj ali manj jasno izraženim pridihom osebne neuspešnosti) ali prizadetost, poteka običajno v okviru procesa dvoma vase. Na primer: Je doživeta jeza »zares« upravičena? Kdo – v konkretni konfliktni interakciji – je dejansko oškodovana stranka? Kaj se utegne pripetiti, če se jeza izrazi? Bo jezna reakcija postavila pod vprašaj razmerje s pomembnim drugim? Kakšna bo njegova reakcija? In tako naprej. Bolj je ženska nesamostojna – tj. bolj ko svojo samopodobo in samospoštovanje gradi na uspešnosti (ki je često sinonim za trajnost) razmerij z drugimi –, večja je verjetnost, da jeza ne bo izražena v neposredni (in aktivni) agresivni obliki, saj je strah (»anksioznost«) pred osamljenostjo prevelik. Paradokсна posledica tovrstne samokontrole nad jezo je v tem, da reproducira patriarhalne kulturne predstave, v luči katerih so ženske (že po svoji naravi) šibke, neavtonomne, neobgljene, nezmožne učinkovite samoobrambe (zaradi česar nujno potrebujejo moškega, ki bo hotel/znal poskrbeti zanje in jih zavarovati pred vsem hudim) in predvsem pripravljene marsikaj potrpeti (npr. v korist družine in zakonske zveze).

zamenjave, npr. v tem smislu, da ženske zavzamejo večji delež komandnih pozicij v hierarhično urejenih družbenih institucijah (čeprav je feministična zahteva po večji zastopanosti žensk v središčih družbene moči kajpak povsem upravičena in vredna vse politične podpore). Zdi se namreč, da so osrednji problemi – npr. socialni stroški potrošništva in produkcije (zlasti heteronomnega dela), napredujoče uničevanje narave, ekonomske razlike, neracionalna uporaba tehnologije, protežiranje blaga za zasebno uporabo (v škodo izboljšanja splošne kvalitete življenja), napetosti/protislovja med demokracijo in kapitalizmom ipd. – dosti bolj zamotani, kolikor pač koreninijo v strukturi »logiki« družbenega sistema: »Norost je institucionalna, ne pa individualna« (Chomsky, navedba v Rai, s. 89). To z drugimi besedami pomeni, da se družbeni problemi reproducirajo na podlagi scela racionalnega (v prevladujočem pomenu te oznake) delovanja posameznikov in posameznic.

⁶ Prim. Agnew, s. 185–187.

katerih storilke so ženskega spola. Čeprav storijo ženske neprimerno manj umorov kakor moški,⁹ pa so si ženski umori bolj podobni. Žrtev je običajno nekdo iz intimnega kroga (npr. iz družinskega, zakonskega ali ljubezenskega razmerja), npr. partner (ki je bil do storilke poprej zelo nasilen) ali otrok (v porodni fazi). Prizorišče umora je domače okolje. Storilka je praviloma socialno konformna oseba in precej tradicionalno usmerjena glede dojemanja ženske (spolne) vloge in splošnega življenjskega sloga. Umor stori pod izredno močnimi situacijskimi pritiski. Robbin Ogle in sodelavci so prav na podlagi omenjenih značilnosti »ženskih« umorov razvili (»integrirano«) teorijo, ki ni zgolj »adaptacija« že znanih, pretežno »moško orientiranih« razlag na ženske storilke.¹⁰ Njihova razlaga ženskih umorov temelji na naslednjih tezah: (a) ženske v povprečju doživljajo višjo raven (»kroničnega«) stresa¹¹ kakor moški (predvsem zaradi – kot so pokazale številne feministične študije – strukturnih, ekonomskih, socialnih, kulturnih in normativnih oblik nasilja v »moškosrediščni« družbi); (b) ženske z nižjim družbenim statusom doživljajo v povprečju višjo raven stresa kakor ženske z višjim družbenim statusom; (c) ženske imajo v povprečju več zavor na ravni mehanizmov za spoprijemanje (*coping mechanisms*) z jezo kakor moški (še več, ženske pogosto razvijejo drugačne spoprijemalne mehanizme za obvladovanje negativnih afektov); (č) ženske z nižjim družbenim statusom imajo v povprečju več zavor na ravni mehanizmov za spoprijemanje z jezo kakor ženske z višjim družbenim statusom; (d) ženske v povprečju pogostejše izoblikujejo »pretirano nadzorovano osebnost« (*overcontrolled personalities*) kakor moški; (e) ženske v povprečju redkeje kakor moški razvijejo (»konstitutivna« in »regulativna«) pravila za doživljanje in izražanje jeze (predvsem kajpak na načine, ki so socialno sprejemljivi in sorazmerno zmerni oziroma neškodljivi); (f) ženske, ki doživijo neobičajno visoko raven stresa (*peaks of stress*),¹² pogostejše kakor moški »eksplodirajo« v epizodi nenadzorovanega nasilja; (g) tarča tovrstnega nasilja je naj-

pogostejše nekdo iz storilkinega neposrednega okolja, in sicer ne glede na to, ali predstavlja dejanski izvor stresnih dražljajev. Od tod izhaja nadaljnja hipoteza, da sta za ženske (v povprečju) značilni tako visoka raven stresa kakor tudi visoka raven samokontrole, kar po eni strani pojasnjuje nizko stopnjo nasilnega vedenja (scela v skladu s teorijo samonadzorovanja, ki sta jo razvila Hirschi in Gottfredson), po drugi strani pa osvetljuje redke in skorajda naključne primere skrajnega nasilja (in sicer v specifičnih situacijah, ki jih označuje visoka raven fiziološke vzbujenosti ali vzdraženosti, npr. v dolgotrajnem nasilnem razmerju ali neposredno po porodu).

Kaj razložiti: kriminalno ali konformno vedenje žensk?

Etiološke razlage ženske kriminalitete je mogoče, vsaj načeloma, razvrstiti podobno kakor vse druge kriminološke teorije. Najvažnejša sta najbrž naslednja razločka: (a) splošne in posebne teorije (prve pojasnjujejo vsa kazniva dejanja vseh skupin ženskih storilk, druge pa le določene oblike kriminalnega vedenja ali pa kazniva dejanja določenih skupin storilk); (b) individualne in strukturno-procesne teorije (prve pojasnjujejo, katere osebne značilnosti povečajo verjetnost kriminalnega vedenja, druge pa se osredotočijo na stopnje in porazdelitev kaznivih dejanj, implicitno ali eksplicitno pa tudi na proces, ki je na delu, ko se posameznica znajde v kriminogenem okolju in posledično stori kaznivo dejanje). Ženska kriminaliteta je kajpak raznovrstna. Različne so pa so tudi njene protagoniste, motivacije in – ožji ali širši – družbeni »konteksti« (oziroma situacijske spremenljivke). Zato slej ko prej ni pričakovati, da bi mogli kriminalno vedenje žensk pojasniti (»monokavzalno«) z eno samo neodvisno spremenljivko. Tovrstne poskuse je povsem upravičeno kritiziral že Maklecov, in sicer po eni strani teorijo, da so vsa kazniva dejanja žensk upor zoper nepravilni pravni in družbeni red oziroma zoper podrejeni, zapostavljeni in odvisni položaj v »moški državi« (*Männerstaat*), po drugi strani pa še (tako imenovano »panseksualistično«) teorijo, ki pojasnjuje svo-

⁹ Janka Sterle (s. 4) navaja, da je slovenska policija v obdobju 1990–1997 obravnavala 649 oseb, ki so bile osumljene kaznivega dejanja umora. Med njimi je bilo le 66 žensk (kar znaša dobrih deset odstotkov). Delež žensk je bil največji v letu 1990 (15,8%), najmanjši pa je bil leta 1993 (tedaj je znašal 7,2%).

¹⁰ Še več, opraviiti imamo s teorijo, ki se že uvodoma distancira od pojasnil, katerih namen je pravno upravičiti dejanje ženske, npr. s »sindromom pretepenosti/zlorabljenosti ženske« ali »poporodno depresijo«. Ogle in sodelavci namreč izhajajo iz spoznanja, da obstajajo številne teoretsko pomembne podobnosti, med storilkami, ki ubijejo nasilnega partnerja, in storilkami, ki ubijejo otroka.

¹¹ Bolj »kriminološki« izraz za stres je »napetost« ali »pritisk« (*strain*), tj. ena izmed ključnih pojasnjevalnih spremenljivk v teorijah, ki so jih razvili Merton, Cohen, Cloward in Ohlin. Opraviiti imamo s sociološkimi teorijami, ki so doživljajo vrhunec priljubljenosti v šestdesetih letih, že v sedemdesetih pa so bile deležne ostrih kritik, ki so jih resda preživele, vendar pa je njihov znanstveni vpliv resno oslabil (v zadnjem desetletju v polju sociološko usmerjene kriminologije prevladujejo teorije družbenega nadzora, teorije socialnega učenja in – čedalje bolj – različne »integrirane« teorije). Teorijo napetosti/

pritiska je v zadnjem času dokaj uspešno obnovil (predvsem pa razširil) Agnew (1998). Njegova »splošna teorija napetosti« se – za razliko od teorije kontrole, ki pojasnjuje prestopništvo z odsotnostjo/oslabelostjo storilčevih pozitivnih razmerij s konvencionalnimi osebami (in institucijami), in drugače kakor teorija socialnega učenja, ki razlaga inkriminirano vedenje z vključenostjo prestopnika v pozitivna razmerja z deviantnimi osebami – osredotoča na »negativna« razmerja prestopnika z drugimi osebami (in institucijami), pri čemer se »negativnost« nanaša na situacije, v katerih posameznik doživlja neprijetne/nezaželene afekte, ki ustvarjajo »pritisk« v smeri korektivnega delovanja (kar lahko implicira tudi nezakonita dejanja za doseganje pozitivno vrednotenih ciljev ali za zavarovanje/povrnitev vira pozitivnih dražljajev, napad ali pobeg od vira negativnih dražljajev ali obvladovanje motečih psihičnih stanj s prepovedanimi drogami).

¹² Za tovrstne situacije je značilno, da običajni (družbeno neproblematični oziroma nemoteči) spoprijemalni mehanizmi za obvladovanje jeze (in podobnih negativnih afektov) odpovedo.

jevrstnost ženske kriminalitete z biološko-spolnimi dejavniki (nekako v duhu Weiningerjeve teze: »Weib ist nichts als Sexualität, Mann ist sexuel und noch etwas darüber«).

Dejavniki, s katerimi so kriminologi skušali razložiti žensko kriminaliteto, so zelo raznoliki,¹³ npr. nezavedni in zavestni, genetski in razvojni (tj. povezani z učenjem, socializacijo in starševskimi vzgojnimi praksami), biološki, psihološki ali sociološki. Že bežen pregled tradicionalnih¹⁴ teorij pokaže, da je bil ključni vzrok ženske kriminalnosti skoraj praviloma takšna ali drugačna »patologija« (ali vsaj »abnormalnost«), npr. odsotnost ali oslabele materinskega »instinkta«, ¹⁵ degeneriranost (po mnenju Lombrosa in Ferrera je že prostitutiranje kot tako nedvoumno znamenje izrojenosti, saj sta bila prepričana, da so bile vse »primitivne« ženske »prostitutke«, namreč spolno promiskuitetne; za razliko od krepstne – spolno vzdržne ali celo aseksualne – viktorijanske »dame« iz srednjega razreda), osebnostni/razvojni defekt, demoralizacija, psihična neprilagojenost kulturno predpisani vlogi »normalne« ženske, družbena dezorganizacija¹⁶ (npr. kriza osrednjih aparatov neformalnega nadziranja, zlasti

družine, lokalne skupnosti in cerkve), ekonomske stiske, »zavidanje penisu«, ¹⁷ prezgodnja biološka zrelost, motnje na področju spolnega življenja, čustvena motenost zaradi specifičnih reproduktivnih funkcij (npr. menstruacije, nosečnosti, poroda, materinstva ali menopavze), nevroza, depresija, osamljenost, ¹⁸ neuspeh pri doseganju kulturno opredeljene uspešnosti (po normativno pričakovanih poteh), ¹⁹ nizka inteligenca, nenormalna kromosomska struktura, neizobraženost, nesrečno otroštvo (npr. odraščanje v nasilni, konfliktni ali »razbiti« družini)...

V zadnjih desetletjih je opaziti premik od razlag ženske kriminalnosti k iskanju odgovorov na vprašanje, zakaj so ženske še vedno – namreč navzlic pomembnim družbenim in kulturnim spremembam – bolj konformne kakor moški. V tej zvezi velja, vsaj v grobih obrisih, opozoriti predvsem na teorijo učenja spolnih vlog (oziroma spolno razdrugačene socializacije), teorijo (ne)formalnega družbenega nadzorstva in teorijo različnih priložnosti. V optiki prve teorije vključuje

¹³ Prim. kritične osvetlitve osrednjih etioloških teorij o kriminaliteti žensk v Mršević, s. 123-125; Pečar, s. 195-200; Fletcher et al., s. 9-13; Smart 1995, s. 18-25; Morrison, s. 398-407.

¹⁴ Pionirsko delo na tem področju je knjiga »La donna delinquente« (1895), katere avtorja sta Lombroso in Ferrero. Ženska kriminaliteta je tu razložena v luči teorije, ki pojasnjuje kriminalno vedenje kot posledico »biološke zaostalosti«, tj. atavistične biološke konstitucije in abnormalne osebnostne strukture (»rojeni kriminalci« je v tem pogledu evolucijsko slabše/nizje razvito bitje kakor normalna, konformna oseba in ga je praviloma mogoče prepoznati že po določenih zunanjih »primitivnih« ali »deviantnih« značilnostih). Lombroso in Ferrero menita, da je ženska sicer prirojeno manj nagnjena h kriminalu kakor moški, in sicer zaradi svoje pasivne narave in biološke vloge matere (skrbnice otrok). *La donna delinquente* je zatorej razmeroma redka kreature (poleg tega pa jo je težje prepoznati, ker ima manj atavističnih znamenj kakor *l'uomo delinquente*, tj. »rojeni kriminalci« moškega spola). Glede na to, da ženske – zaradi nadzorovalne funkcije materinstva, pobožnosti, telesne šibkosti ali nerazvite inteligence – običajno ne izražajo negativnih teženj (npr. maščevalnosti ali ljubosunja) v kaznivih dejanjih, avtorja sklepata, da mora biti »zloba« zares nevarne prestopnice enormna, saj drugače ne bi zmogla premagati vseh naravnih, kulturnih in družbenih omejitev: iz tega razloga jo poimenujeta »pošast«, ki združuje najslabše ženske značilnosti (npr. kljubovalnost, pretkanost in goljufivost) s skrajnimi moškimi potezami.

¹⁵ Pojem »instinkt« se nanaša na nekaj, kar je inherentna sestavina človekove biološke narave: temeljna prvina fiziološke in psihološke strukture. Če posameznica nima »materinskega instinkta« (in si ne želi otroka ali ga ne ljubi), je že to dokaz njene nenormalnosti. Drugače pa je z materinskim »čutom«, ki je mogoče podoben »starševskemu čutu« pri moških in dopušča – ker gre pač za čustveni fenomen – mnogo večjo variabilnost na ravni vsebine in forme (pa tudi racionalno kontrolo).

¹⁶ V tej zvezi velja opozoriti, da so celo v »dezorganiziranih« družbenih okoljih ženske/dekleta bolj nadzirane in varovane kakor moški/fantje, poleg tega pa so običajno bolj integrirane v družinske in druge socialne strukture (prim. Chesney-Lind in Sheldon, s.

63-64). Še več, vzorci družbeno sprejemljivega vedenja, ki so predpisani za ženske (in kajpak »podprti« z masivno težo tradicije ali običajev), so večinoma v nasprotju s kriminalnim vedenjem (zlasti tistim, ki je značilno za mladostniške »bande«).

¹⁷ Hipoteza o »zavidanju penisu« implicira, da se ženska inferiornost prične že na anatomske ravni, tj. pri »pomankljivih« spolnih organih. Odsotnost penisu naj bi bila v tej optiki (tako rekoč univerzalno) travmatično dojeta kot kazen, iz česar izvirata ženska zavist in maščevalnost, ne nazadnje pa tudi poskusi kompenziranja manjka v obliki ekshibicionističnega in narcisističnega vedenja ter želje po otroku kot nadomestku penisu.

¹⁸ Povezavo med osamljenostjo in prestopniškim vedenjem je preučevala zlasti Gisela Konopka: »Pri dekletih v konfliktu sem odkrila ... osamljenost, ki jo spremlja obupanost. Seveda se tudi adolescentni fantje često čutijo osamljeni, želijo si, da bi bili razumljeni, in si iščejo prijatelje. Toda zdi se, da v splošnem to ni jedro njihovih psihičnih težav ... Čeprav tudi dekleta stremijo k neodvisnosti, je njihova potreba po odvisnosti neobičajno velika« (s. 40). Čeprav prestopniška dekleta – podobno kakor mnogi fantje – trpijo zaradi neuspešnosti in pomanjkanja priložnosti (za realizacijo osebnih ciljev), Konopka poudarja, da je njihov ključni problem nezadovoljena potreba po tem, da bi bile ljubljene (vključena v tesna/intimna medosebna razmerja). Po njenem mnenju so motnje na spolnem in ljubezenskem področju »skoraj vedno« v ozadju prestopniškega vedenja (ne glede na to, ali gre za kraje v trgovini, »špricanje« šole ali bežanje od doma). Prestopništvo adolescentnih deklet je torej v prvi vrsti znamenje njihove čustvene nestabilnosti (pogojene z nezadovoljenimi potrebami po ljubezni, varnosti in odvisnosti). Podobno tezo je v delu *The Unadjusted Girl* razvil tudi William Thomas.

¹⁹ Dejavniki, ki onemogočajo (ali otežujejo) doseganje kulturno definirane uspešnosti, pogosto vodijo v deviantno vedenjske vzorce (ali dejanja). Pri tem pa je vendarle treba upoštevati, da je življenjska »uspešnost« (oziroma z njo spete aspiracije, pričakovanja, želje in cilji) v tradicionalni optiki različno opredeljena za moške in ženske (zato je upravičeno pričakovati različne vzročne dejavnike in pojavne oblike moškega in ženskega kriminalnega vedenja): pri moških velja jo za znamenje uspeha ekonomska moč, intersubjektivno priznani dosežki in družbeni status (na javnih prizoriščih), medtem ko je pri ženskah važnejše vzdrževanje pozitivnih odnosov s »pomembnimi drugimi« (na področju zasebnosti/intimnosti).

učenje²⁰ ženske spolne vloge postopno prisvajanje lastnosti, ki so v precejšnji meri »nekriminogene« ali celo »protikriminogene«: usmerjenost na družinski dom (oziroma zakonsko zvezo & materinstvo), ubogljivost, neagresivnost, nenasilnost (npr. zanemarjanje učenja samovarovalnih »borilnih« veščin), uslužnost, prijaznost, ljubkost, »negovalska« skrb in »nesebična« odgovornost za bližnje, težnja po samopotrjevanju v ljubezni (in po sprejemanju s strani relacijsko pomembnih drugih oseb) ali spolna zadržanost;²¹ pri osebah moškega spola pa naj bi se po drugi strani spodbujale poteze z izrazitej-

²⁰ Po mnenju nekaterih teoretikov se rudimentarna psihološka spolna identiteta izoblikuje že ob starosti dveh let (prim. Chesney-Lind in Sheldon, s. 81–85). Otrok že tedaj povezuje posamezna vedenja, poteze, dejavnosti in poklice z moškim in ženskim spolom. Ob vstopu v osnovno šolo se otrok že dobro zaveda svojega spola, pozna spolne stereotipe ter razločuje spol svojih družinskih članov in vrstnikov. Seveda pa tovrstni socializacijski proces poteka postopoma (spolna diferenciacija v socializacijskih praksah se običajno povečuje z otrokovo starostjo, višek pa doseže v adolescenci). V grobem je mogoče razločiti tri ključne razvojne stopnje: (1) učenje vedenja, ki je primereno za otroka moškega ali ženskega spola; (2) pridobivanje pojmovanj o tem, katere vedenjske oblike so primerne za odrasle moške in ženske; (3) obnašanje na način, ki ga štejejo za primerne pri odraslih moških in ženskah.

²¹ Nancy Chodorow meni, da izvirajo splošne razlike med moškimi in ženskimi značilnostmi v precejšnji meri iz dejstva, da so večine ženske odgovorne za socializacijo otroka. V tem procesu so dečki bolj spodbujani k ločitvi od matere in individualiziranju lastnih izkušenj, medtem ko se od hčera pričakuje, da bodo vzdrževali trdnjšo in trajnejšo vez z materjo. Razlog naj bi bil v tem, da se mati bolj poistoveti s hčerko (kakor s sinom), zato ji manj pomaga, da bi se od nje diferencirala. Proces separacije in individualizacije je zato pri hčerki težji kakor pri sinu (med drugim tudi zato, ker matere posredujejo hčeram večplastnejša in protislovnejša sporočila kakor sinovom, npr. v smislu »postani takšna, kakršna sem jaz, a obenem moraš biti tudi drugačna od mene«). Otrok ženskega spola se lahko »osebno« poistoveti z onniprezentnim modelom ženske vloge (ki ga uteleša mati) oziroma se ga uči z opazovanjem, medtem ko se mora otrok moškega spola »pozicijsko« poistovetiti z aspekti v večji meri odsotnega modela moške vloge: »Ženske in moški pridobijo v otroštvu različne izkušnje o samem sebi. Prek opazovanja in identifikacije z materjo razvijejo deklice močan intuitivni občutek za potrebe drugih ljudi. Kmalu se naučijo, da je pogoj za to, da so ljubljene, skrb za druge in emocionalna razpoložljivost. Nasprotno doživijo dečki takrat, ko se vidijo drugačni od matere, tudi potrebo, da so drugačni od tega, kar se od mater pričakuje. Dečki tako ne razvijejo le podobe večje razumnosti in nezaupanja do žensk, temveč razvijejo tudi emocionalne inhibicije za izražanje čustev. To se lahko pri mnogih kaže kot emocionalna deprivacija moških in emocionalno razdajanje žensk, ki slednje pogosto pripelje v položaj odvisnosti in podrejenosti« (Zaviršek, s. 21–22). Ena izmed implikacij spolno diferenciranega socializacijskega procesa je tudi v tem, da je hči povezana z materjo v tesnem razmerju neposredne identifikacije, ki je inherentno nadzorovalno. Na to posebno opozarjajo tudi Hagan *et al.*, ko pojasnjujejo spolno diferencirano neformalno nadzorovanje otrok (v industrijski družbi). Po njihovem mnenju matere bolj nadzorujejo hčerke relacijsko (in posledično instrumentalno) kakor sinove: dekleta so zato manj pripravljene spuščati se v tvegane dejavnosti (kakor fantje) in so posledično tudi manj prestopniške.

šim kriminogenim potencialom, kot so samozadostnost, samostojnost, samozaupanje, iniciativnost, preživljanje prostega časa zunaj družinskega doma, pogum (neustrašnost), čustvena zadržanost, pripravljenost prevzemati tveganja, tekmovalnost, agresivnost, ambicioznost, avanturizem, doseganje samospoštovanja z avtonomnimi/objektivnimi dosežki (npr. na javnih prizoriščih) ali dominantnost (npr. v razmerju do žensk).

Ne glede na prepričljivost teze o spolno diferencirani socializaciji (ki naj bi se pričela že ob rojstvu) se vendarle ni mogoče izogniti nekaterih kritičnim pomislekom. Paziti velja, da ne precenimo dolgoročnih osebnostnih odbojev zgodnje socializacije oziroma (determinističnega) vpliva preteklosti na sedanjost in prihodnost, kar je npr. značilno za domnevo o nadpovprečno »podružbljeni« (*oversocialized*) ženski. V otroštvu ali adolescenci naučena spolna vloga vsekakor ni nekaj brezpogojno fatalnega: vselej je treba dopustiti možnost ustvarjalnega redefiniranja (npr. zaradi predrugačenih družbenih ali kulturnih razmer, osebnih izkušenj, novih spoznanj, želja in potreb), upiranja, distanciranja (»preračunane-ga«) igranja, subvertiranja in izumljanja novih »modusov« ženskosti (in kajpak tudi moškosti). Poleg tega kaže upoštevati, da so socializacijske prakse spremenljive²² in različne,²³

²² Chesney-Lind in Sheldon (s. 84–89) v tej zvezi opozarjata, da zaenkrat ni prepričljivih dokazov, da bi se starševske socializacijske prakse drastično spremenile. Po njunem mnenju je tradicija trdoživa predvsem zato, ker se starši bojijo, da bi se »alternativno« vzgojeni otrok razvil v socialno »neprimeren« (*misfit*) odraslo osebo.

²³ Tanja Renner (s. 14–16) navaja rezultate iz študije študentske populacije v Sloveniji, ki kažejo, da spol ne diferencira več stališč mladih ljudi (podobne ugotovitve izhajajo tudi iz raziskav v drugih evropskih državah). Vendar pa velja ob tem upoštevati, je obdobje študija precej specifično (in razmeroma kratkotrajno). Renner zato upravičeno opozarja, da so sodobne mlade ženske po koncu šolanja soočene z nasprotujočimi si normativnimi pričakovanji in dokaj dvomnimi kulturnimi sporočili, npr. z ideologijo spolne nevtralnosti ob dejanski spolni segregaciji (kot strukturni značilnosti organizacije družbe), konfliktom med zaposlitvijo in materinstvom ter potrebo po razvijanju osebne avtonomije ob hkratni odnosni usmerjenosti. Zdi se, da ostaja prav materinjenje (delo iz ljubezni, ki terja ogromno energije, časa, empatije, predanosti, skrbi in pozornosti) ena izmed pomembnejših ovir za samodoločeno delovanje, še posebej v primeru, ko je mati obdana z močnimi ekonomskimi pritiski (npr. brezposelnostjo, negotovo zaposlitvijo, izobrazbenimi deficiti, stanovanjskim problemom ali nizkimi dohodki). Zato najbrž ne preseneča, da je vse več mladih žensk, ki se ne odločijo za materinstvo že takoj po koncu formalnega šolanja, ali pa se celo odločijo, da sploh ne bodo matere. Ta pojav bi lahko interpretirali kot znamenje večje osveščenosti o izjemni odgovornosti starševstva, morda pa tudi večje potrebe žensk po samostojnosti in svobodi (ob tem kaže pripomniti, da se danes rojeva še vedno preveč – in nikakor ne premalo – otrok, predvsem preveč takšnih, ki niso zaželeni ali pa nimajo na voljo najnujnejših pogojev za zdrav in »odprt« osebni razvoj). Uspešno upiranje ideološkim pritiskom, naj postanejo »tradicionalne« matere, kaže na večjo samozavest sodobnih žensk (skepsa do materinjenja pa nemara izvira tudi iz spoznanja, da obstaja precejšnja verjetnost razpada ali vsaj občutnega poslabšanja zakonske zveze, v kateri bi se rodil otrok).

npr. v odvisnosti od izobrazbe, ekonomskega položaja in aspiracij staršev, etnične pripadnosti ali kraja prebivanja.

V optiki teorije družbenega nadzorstva²⁴ je konformno vedenje pojasnjeno kot nasledek posameznikovih močnih »vezi« (bonds) z družbenim redom, predvsem čustvene navezanosti na konformne osebe (npr. starše, učitelje, vrstnike in člane lastne družine), osebnih »naložb« (npr. časa in energije) v konvencionalne dejavnosti (npr. šolanje, službo, zakonsko zvezo, starševstvo ali pozitivno osebno »reputacijo«), zaposlenosti z opravili, ki nudijo manjše možnosti za normativne kršitve (oziroma prestopništvo), in prepričanja, da so veljavna »pravila igre« smiselna (»racionalna«), pravična, legitimna oziroma vredna upoštevanja/spoštovanja. Zagovorniki tovrstnih kriminoloških teorij vidijo prav v razprostranjeni ženski konformnosti dokaz, ki potrjuje njihove domneve, razlage in napovedi (prim. Roshier, s. 110–112). Ženske so namreč po njihovem mnenju locirane v socialnih pozicijah, kjer je neformalni nadzor nad njimi zelo močan. Ta okoliščina je poudarjena tudi v teoriji priložnosti, ki izhaja iz truistične podmene, da kaznivega dejanja ni mogoče izvršiti brez primerne priložnosti (ki je v splošnem funkcija situacijskih spremenljivk): v tej optiki naj bi imele ženske zaradi svojega družbenega položaja manj priložnosti za prestopniško/kriminalno vedenje (organizirani kriminal je npr. pretežno moški fenomen, kjer imajo ženske skrajno minorno in podrejno vlogo). Tovrstna pojmovanja med drugim implicirajo, da bi se s povečano navzočnostjo žensk na javnih prizoriščih (npr. na ekonomskem in političnem področju²⁵ razširil tudi razpon priložnosti za njihovo nezakonito ravnanje.²⁶ Vendar pa se zaenkrat vzorci ženske kriminalitete niso bistveno predrugačili, kar nekateri pojasnjujejo z »dvojnim bremenom«, ki so si ga naložile ženske z vstopom

na trg delovne sile (oziroma v svet heteronomnega dela): delo zunaj doma/družine žensk – če odmislimo privilegirane pripadnice višjih slojev – ni razbremenilo skrbi za otroka (+ emocionalnega in drugega »servisiranja« družinskih članov).

Psihologinja Carol Gilligan dokazuje, da razmišljajo ženske drugače kakor moški (»in a different voice«). Usmerja jih etika medosebne povezanosti (»odnosnosti«), skrbi in odgovornosti za bližnje, ne pa značilno »moška« morala, ki temelji na avtonomnosti, abstraktni logiki, racionalni kalkulaciji, splošnih pravilih in ločenosti od drugih oseb. Ngaire Naffine (s. 131–132) je domnevo o razlikah med »moškim« in »ženskim« načinom moralnega razmišljanja povezala s spoznanji, ki izhajajo iz teorij o družbenem nadzorovanju. Njen namen je pokazati, da je ženska konformnost povsem racionalna, ne pa posledica pretirane socializiranosti²⁷ ali nadpovprečne nadzorovanosti. Naffine meni, da zgodnje izkušnje in socializacija oseb ženskega spola ne vodijo v pasivnost, ampak v večje zavedanje odgovornosti (kar vsaj deloma izvira tudi iz kolektivne izkušnje podrejenega in diskriminiranega/neenakega²⁸ položaja žensk v družbi). »Povprečna« ženska je namreč – kot mati, soproga, zaposlena proletarka in po potrebi še negovalka bolnega ali neobglenega sorodnika – malone povsem potopljena v konvencionalno življenje.²⁹

²⁴ Temeljna podmena teorij o družbenem nadzorstvu je ta, da je vsako človeško bitje zmožno ravnati odklonsko (tj. v nasprotju z veljavnimi normativnimi pričakovanji), zato je v kriminološki optiki ključno odgovoriti na vprašanje, zakaj ljudje v splošnem sploh ravna-jo konformno.

²⁵ Ob tem pa ne bi smeli pozabiti, da se v meri, v kateri (vsaj nekatere) ženske pridobivajo omembe vredno družbeno moč (npr. ekonomsko ali politično), povečuje tudi njihova imunost pred kazenskoopravnimi (in drugimi) sankcijami.

²⁶ Zlasti v sedemdesetih letih so se razširile teorije (prim. Adler in Simon), ki so povečanje ženske kriminalitete (v nekaterih zahodnih državah) povezovale z ženskimi gibanji za emancipacijo. V tej perspektivi naj bi žensko osvobajanje vodilo v povečanje priložnosti za kriminalno ravnanje in v zmanjševanje kulturno pogojenih razlik med spoloma (zaradi česar naj bi ženske v prihodnosti storile več hujših, tj. »moških« kaznivih dejanj). V tej zvezi je nemara še najbolj presenetljivo (celo paradokšno) dejstvo, da so vsekakor številni akademiki namenili precejšnjo pozornost preverjanju hipoteze, da izboljšanje družbenega in ekonomskega položaja žensk vodi v povečanje ženske kriminalitete, čeprav skorajda celotna kriminološka literatura poudarja kriminogene repkusije diskriminacije in revščine (prim. Chesney-Lind in Sheldon, s. 75–78).

²⁷ Izraz »pretirana vdružbljenost« (oversocialization) namiguje, da je socializiranost kot taka pozitivna, problematična pa je zgolj v skrajnih različicah. Takšna podmena je v poznomoderni teoretski optiki precej vprašljiva (prim. Gorz, s. 136–145). Ena izmed individualnih repkusij socializacijskega procesa je izoblikovanje »sebstva« (self), tj. psihičnega »objekta«, opredeljenega s pričakovanji »pomembnih drugih« (significant others), družbenimi vlogami, tradicijo (običaji), ideološkimi sporočili, vsiljenimi samopodobami in institucionalnimi pravili. »Sebstvo« je v tem oziru antiteza subjekta (velja pa tudi narobe), ki se razvija zgolj s samodoločenimi dejavnostmi, tj. z avtonomno concipirano samoprodukcijo. Subjektivizacija (kot praktično nasprotje socializacije) je običajno socialno (in medosebno) konfliktna, in sicer ne le v razmerju do aparatov družbene moči, ampak tudi v razmerju subjekta do lastnega sebstva (ponotranjene družbene kontrole oziroma od zunaj usmerjenih privin posameznikove osebnostne strukture in njegovih dejanj).

²⁸ V zvezi z družbeno/kulturno pogojenimi razlikami med spoloma velja opozoriti na »paradoks enakosti« (Beck): bolj se tovrstne neenakosti zmanjšujejo, bolj še vedno vztrajajoče (npr. zaradi »zgodovinske inercije«) in v določenih ozirih celo okrepljene razlike bodejo v oči (kot nekaj, kar je očitno nelegitimno in nesprejemljivo) oziroma generirajo občutja »relativne deprivacije« (Young). Dodaten problem pa izvira še iz diskrepance med »politično korektno« retoriko (ki neredko razglša, da je enakost med spoloma že doseženo stanje) in vsakdanjo prakso na javnih in zasebnih prizoriščih (prim. Beck, s. 103–104).

²⁹ V tej zvezi je bržkone nadvse koristno pozorno prisluhniti naslednjemu opisu ženske »normalnosti«: »Negovati, skrbeti, preskrbeti, vzgajati, stati ob strani, varčevati, privarčevati, omejevati, prikraštevati, dajati, razdeljevati, držati se nazaj, vedno s pravo mero, da vse teče, da je vse v redu ali se uredi; da mizernost lastne eksistence, vsakdanje omejevanje ne prekorači meje znosnega. To mora biti urejeno. V mislih neutrudno jutri in pojutrišnjem lastnega malega

Podvržena je živopisni množici normativnih pričakovanj, katerih izpolnjevanje ji odvzame ogromno časa in energije. Pri tem mora biti vseskozi pozorna na posledice svojih dejanj na osebe, ki jih ima rada (oziroma so od nje odvisne). Njene izkušnje – neposredne in tiste, ki jih pridobi z opazovanjem – jo potiskajo v močno navezanost (*attachment*) na konformne vedenjske vzorce, saj se dobro zaveda – ne nazadnje tudi zaradi lastne družbene ranljivosti – posledic, ki bi jih utegnili občutiti ob resni normativni kršitvi.³⁰ Tudi Frances

sveta in sanje o boljšem življenju, največkrat pač o ljubezni. In če pride do konfliktov: upanje, da se bo vse spet uredilo, da se položaj rešuje ali da ga je mogoče rešiti, upanje, da pa vse le ne more biti tako slabo» (Thürmer-Rohr, s. 115). Potopljenost v konvencionalnost ima po drugi strani pomembne nadzorstvene reperkusije, in sicer ne le v smislu – v kriminološki teoriji dokaj podrobno preučene – »naložbe v konvencionalne dejavnosti« (*stake in conformity*) ali »vpletenosti« (*involvement*), ki je po Hirschiju ena izmed štirih razsežnosti »družbene vezi« (*social bond*). Upoštevati je namreč treba, da trdna zasidranost v konformizmu (ki se običajno s časom celo povečuje) zmanjšuje uporniški in kritični potencial. Posameznik (oziroma posameznica) se mora tako ali drugače zavarovati pred vsem, kar radikalno postavlja pod vprašaj vsakdanje rutine (in kajpada z njimi spete samopodobe in identitete). Prim. Young, s. 79–80.

³⁰ V zvezi z argumenti, ki jih ponuja Naffine, se vsiljuje vrsta nadležnih pomislov. Uspešnosti mehanizmov (ne)formalnega družbenega nadzorstva namreč ne ocenjujemo le glede na raven ponotranjenja zunanjih (heteronomnih) normativnih pričakovanj – kar ima za posledico, da si posameznica sama želi početi prav tisto, kar v optiki veljavnega »scenarija« spolne vloge mora početi –, ampak tudi glede na mero, v kateri sta socializirani posameznici njena »normalizacija« (v foucaultovskem pomenu) in »objektifikacija« (v meadovskem pomenu) vsaj v splošnem videti »racionalni«. Navidezna – v dobri meri ideološko posredovana in subtilno prirejena delovanju vladajočih sil (tj. harmonizirana s funkcionalnimi »imperativi« ekonomske in politične moči) – racionalnost konformistične življenjske »drže« pa kajpak ni razlog, zaradi katerega bi kazalo takšno usmeritev podpreti (ali celo pozitivno ovrednotiti) v kritični perspektivi (prim. Gorz, s. 139–140). Videz racionalnosti je zgolj mentalna opora (neke vrste psihična bergla), ki posameznico v najboljšem primeru notranje pomirja (še zlasti, če opaža podobno »logiko« v ravnanju mnogih drugih žensk). Tudi »prostovoljni« prevzem odgovornosti za druge kaže na uspešnost družbenega (predvsem »proaktivnega«) nadzorovanja, pri čemer pa velja opozoriti, da to ni značilno zgolj za žensko, marveč pogosto tudi za moškega, ki ga vloga ključnega »hranitelja« družine v precejšnji meri prisili v ponižno/ubogljivo obnašanje na delovnem mestu, tj. enem izmed najpomembnejših osišč družbene kontrole (prim. Greer, s. 260–261). Heteronomno delo za druge pa ni neproblematično: »Zakaj če je treba delati za dobro, se v praksi prej ali slej mora zastaviti vprašanje, za čigavo dobro, in od tega trenutka naprej stvari niso več tako same po sebi umevne. Delati v imenu dobrega, in še zlasti za dobro drugega, nas še zdaleč ne more obvarovati ne le krivde, ampak tudi vsakršnih notranjih poškodb, še zlasti pa ne pred nevrozami in njihovimi posledicami« (Lacan, s. 322). Tovrstni psihoanalitični argumenti so zelo blizu sodobnim (postmodernim) pojmovanjem v kritični sociologiji, ki pojma »dobro« ne enači več z individualnim prispevkom nekakšni abstraktni »družbi« (oziroma z vedenjem, ki je v sozvočju s pričakovanji drugih), ampak ga definira v smislu spoštovanja subjekta (prim. Touraine, s. 352–361).

Heidensohn (s. 192–193) v tej zvezi opozarja, da ženske niso »avtomati«, ki delujejo (oziroma se odzivanje na zunanje dražljaje) po nekakšni vnaprej sprogramirani nadzorstveni shemi. Mrežo družbenih vezi (kakršno je razčlenil npr. Travis Hirschi) tkejo tudi ženske same, pri čemer je nadzorovalni sistem očitno zelo učinkovit: v patriarhalni družbi je zato bolj verjetno, da se bodo »samonikla« nezadovoljstva in neorganizirani protesti žensk usmerili v individualne³¹ eskapistične in defetistične prilagoditve (ne pa v kriminalne ali odklonske dejavnosti).

Ženske med »zapori« (za konformne) in zapori (za deviantne)

Ženske niso le nadziranke (oziroma aktivne soudeleženke v procesih svojega lastnega nadzorovanja), marveč so tudi nadzorovalke (otrok in odraslih, moških in žensk). Obe kontrolni funkciji se v precejšnji meri prekrivata (in neredko celo vzajemno krepi): s prevzemom vloge nadzorovalke se namreč ženska izpostavi tudi raznovrstnim vplivom, ki jo postavijo v vlogo nadziranke. Osrednje – dasiravno nikakor ne edino – družbeno prizorišče, kjer je ženska hkrati subjekt in objekt nadzorovanja, je slej ko prej družinski dom, tj. kraj nadzorovanja *par excellence*. Tu torej ženska nadzoruje in je nadzorovana: s strani moža, otrok, sorodnikov in sosedov (če pa neformalni nadzorniki niso kos svojemu poslanstvu, priskočijo na pomoč formalni agenti družbenega nadzorstva, npr. socialni delavci, zdravniki, psihiatri in policisti). Ženska je v družinskem krogu nadzorovana kot žena in mati. Zdi se, da je prav materinjenje³² v središču ožjih in širših nadzorovanih

³¹ Za razliko od moških, med katerimi je več storilcev kaznivih dejanj (in alkoholikov), je med ženskami več »duševno bolnih« (prim. Smart 1976, s. 146–175). To »dejstvo« je mogoče pojasniti na različne načine. Nekateri dokazujejo, da so ženske – zlasti poročene in ekonomsko prikrajšane – bolj nagnjene k »duševnim boleznim«, in sicer zaradi bioloških ali psiholoških »predispozicij« in družbenih dejavnikov (npr. nejasnih, dvomnih ali celo protislovnih normativnih pričakovanj v zvezi z igranjem vloge »normalne« ženske). Nekateri pa menijo, da je »duševna bolezen« (npr. shizofrenija, psihonevroza, depresija in melanholija) za ženske nekakšen funkcionalni »ekvivalent« ali »alternativa« kriminalnemu (agresivnemu, nasilnemu in protidružbenemu) vedenju: »Duševna bolezen žensk je oblika, ki jo privzame njihov boj za moč znotraj osebne prostora v družini« (Proce, navedba v Heidensohn, s. 180).

³² V tej zvezi je odločilno razlikovati med biološko zmožnostjo rojevanja in materinstvom (vsestransko skrbjo za otroka), ki je družbena funkcija (+ ideološki koncept): »... že sama podoba ženske kot matere je represivna, saj prevaja neko biološko dejstvo v etično-kulturno vrednoto in tako podaljšuje in opravičuje družbeno zatiranje ženske« (Marcuse, s. 76). To med drugim pomeni, da povezuje med ženskostjo in materinstvom – kot so pokazale mnoge antropološke študije – nikakor ni naravna, npr. vkoreninjena v nekakšnem »materinskem instinktu« ženskega bitja (ki bi biološko mater samodejno silil v vlogo »socialne matere«, se pravi osebe, ki naj – po možnosti celo iz notranje ali samonikle ljubezni – prvenstveno skrbi

naporov.³³ Vloga žene namreč za mnoge (nemara celo za večino obeh spolov?) »logično« implicira še vlogo matere (šteje se, da se moški in ženska poročita, da bi skupaj ustvarila »družino«, kar je v vladajoči ideologiji še vedno sinonim za »izdelavo in vzrejo vsaj enega otroka«). Biti »dobra žena« zato vključuje dobro opravljanje materinske funkcije, kajpak s pomembnim normativnim dodatkom, ki ga prispeva tradicionalna (represivna in protiživljenjska) spolna morala: z dolžnostjo monogamne spolne usmerjenosti³⁴ (prepoved

za otroka). Darja Zaviršek ob tem opozarja, da je položaj ženske boljši v tistih kulturah, kjer sposobnost rojevanja ni odločilna za njen položaj/status v družbi: »To so predvsem skupnosti, kjer ne obstajata klasični instituciji materinstva in očetovstva, saj imajo otroci različne socialne matere in očete, ki niso njihovi biološki starši« (s. 26). Ob tem bi najbrž veljalo pritrditi Beckovi (s. 110–111) tezi, da je prav materinstvo v današnjih (»poznomodernih«) časih še vedno najmočnejša vez med žensko in njeno tradicionalno spolno vlogo (zlasti v povezavi z ekonomsko odvisnostjo, revščino in nizko izobrazbo). Po njegovem mnenju je posebna privlačnost otroka v tem, da je vir zadnjega preostalega nepreklicnega primarnega razmerja: partnerji prihajajo in odhajajo, medtem ko ostaja otrok razmeroma trdna alternativa osamljenosti in – ob naraščajoči krhkosti/prekarnosti ljubezenskih razmerij med spoloma – zlagoma prevzema monopol nad izražanjem občutij v medosebnih interakcijah/izmenjavah.

³³ Pravzaprav je nezaslišano, da je celo v današnjem času zaslediti bolj ali manj neposredne pritiske žensk k rojevanju otrok: »Danes je za patriarhalno ideologijo sprejemljivejša ženska, ki sama skrbi za otroka, kot tista, ki je brez njih« (Zaviršek, s. 26). Tanja Lamovec je v tej zvezi podrobno razčlenila razvoj kulturnih (celo »znanstveno verificiranih«) napotkov, kako opravljati vlogo matere. Zanimivo je, da so se tovrstna mnenja ekspertov zelo spreminjala. Enkrat so od matere zahtevali, naj čim bolj dosledno zatre otrokovo spontanost, drugič pa so ji strokovnjaki svetovali, naj z neskončno potrpežljivostjo in brezpogojno ljubeznijo prisluhne otrokovim vzgibom, potrebam in željam. Nato je prodrlo spoznanje, da mati prav tako potrebuje otroka (namreč »instinktivno«), kakor otrok potrebuje njo: materinstvo potemtakem ni le dolžnost, ampak vir neizmernih ugodij, pravzaprav vzajemne blazenosti otroka in matere kot njegove vrstnice (materino pootročenje naj bi bilo celo dokaz njene osebnostne »zrelosti«).

³⁴ Zapoved spolnega ekskluzivizma, tj. prepoved spolnih dejavnosti zunaj ljubezenskega/zakonskega razmerja, ni odgovorna le za precejšen obseg frustracij, ampak je tudi vir mučnega ljubosumja (oziroma »seksosumja«), obtoževanja, kaznovanja, nezaupanja in »preventivnega« omejevanja/nadziranja ljubljene osebe. Ta iracionalna normativna dogma temelji po eni strani na preživeli spolni morali (v optiki katere je spolnost nekaj apriorno »grešnega«, še posebej problematične pa so »larpurlartistične« spolne prakse, saj ne služijo nobenemu »višjemu« cilju, ampak so same sebi namen), po drugi strani pa na pojmovnem nerazločevanju med spolnostjo in ljubeznijo: (a) ljubezen teži – vsaj na ravni namere – k permanentnosti, medtem ko so spolne želje bolj ali manj minljive (oziroma se utegnejo, kolikor so »primorane« osredotočiti se zgolj na en sam »objekt«, prej ali slej »zasititi«, podobno kot se zgodi želji po hrani, če ima na voljo nenehno eno in isto vrsto še tako kakovostne hrane); (b) ljubezen je bolj »monocentrična« (dasi ne absolutno, saj je psihološko vsekakor mogoče istočasno ljubiti več oseb) kakor spolne želje, ki stremijo k razno-terosti; (c) pozitivna doživetja v ljubezni so kumulativna, medtem ko so spolni užitki repetitivni (pa tudi bolj kratkotrajni, kar pa prispeva k

zunajzakonskih spolnih stikov oziroma »varanja«). Že »povprečno« igranje družinskih vlog zahteva hudo davek:³⁵ posameznica se – vsaj na videz – odreče pravici do samodoločene spolnosti (lastninsko upravičenje prenese na moža kot ekskluzivnega uporabnika njenega spolnega telesa) in pristane na to, da bo večino svojega prostega časa (beri: tistega skromno odmerjenega dela življenja, ki ni žrtvovano za plačano heteronomno delo v službi) namenila ukvarjanju z gospodinjstvom, (»njegovim veličanstvom«) otrokom in možem (ter njegovimi/njenimi sorodniki). Obseg njene svobode se s tem drastično okrne, in sicer na ravni dveh ključnih pogojev sleherne samodoločene dejavnosti: časa in prostora. Dom (skupno prebivališče družinskih članov), ki naj bi bil po splošnem prepričanju utelešenje zasebnosti, se paradokso spreminja v kraj, kjer je zasebno življenje (mimo družinskih članov) skrajno oteženo, včasih celo v kali zatrt.³⁶

Zato ne preseneča, da številne feministke primerjajo družinski dom z zaporom. Primerjava vsekakor ni neutemeljena, čeprav bi bila morda ustreznejša označba »preventivna detencija«. Zakaj? Upoštevati kaže, da je zapor pač kazenska sankcija, namreč pravna posledica resne normativne kršitve, kaznivega dejanja. V zapor posameznica ne pride prostovoljno, se pravi na način, ki je značilen za vstop v zakonsko zvezo, družino in materinstvo. Zdi se, da je prav v tej »prostovoljnosti« poiskati enega izmed razlogov izredne učinkovitosti družine kot nadzorovalne institucije (oziroma – če uporabimo Althusserjev pojem – »ideološkega aparata države«). Ob tem pa seveda ne smemo pozabiti, da se tovrstne voljne/zavezne odločitve ne dogajajo v pomensko-normativnem vakuumu. Nasprotno. Pritiski (npr. kulturni, ekonomski, politični, religiozni, moralni, pravni in tudi povsem osebni), naj ženska postane žena in nato še mati, so še vedno zelo močni (čeprav nemara subtilnejši kakor v preteklosti), npr. nekako v smislu, da ženski brez moža nekaj manjka oziroma da ženska brez otroka ni »zares ženska« (k takšnim klevetam se običajno priključi že mit o dozdevni tragiki »praznega gnezda«). Materinstvo ne deluje nadzorovalno le kot dejanska vloga,

njihovi večji intenzivnosti); (c) ljubezen običajno ni »zgolj« priložnostna, medtem ko spolnost gotovo zmora biti tudi takšna (kar pa seveda ne pomeni, da je v tem primeru »empirično« slabša ali »brezosebna«, vsaj kolikor temelji na vzajemni privlačnosti in spoštovanju subjektivnosti). Prim. Primoratz, s. 31–33.

³⁵ Christine Thürmer-Rohr je eno izmed možnih razsežnosti tega problema opisala takole: »Omejiti življenje na tako imenovano privatno življenje in zreducirati intenzivnost na ljubezenske odnose, največkrat razumljene kot seksualne odnose, je po mojem vse preveč žensko lokaliziranje emocionalnih in intelektualnih možnosti na eno življenjsko področje, na katerem so ženske tradicionalno poskušale razprostrti svoje življenjske želje in če se jim niso izpolnile, so to poskušale še naprej, le da z drugimi osebami. To je neupojmljivo« (s. 119).

³⁶ Bizarna reperkusija frustrane potrebe po zasebnosti (npr. zaradi pomanjkanja prostega časa in »nenadzorovanega« osebnega prostora) je ustvarjanje kvazizasebnosti v službenem okolju (ki postane privlačno že zato, ker omogoča družbeno sprejemljiv umik iz »toplega«, pravzaprav že kar »pretoplega« doma).

ampak že kot »virtualna« opcija: ženska, ki si želi postati mati (ker si je npr. zaradi identifikacije z lastno materjo in ideološke indoktrinacije prisvojila vlogo matere kot del lastne ženske »identitete«), je često primorana želeti si še institucionalni kontekst, ki naj bi bil najustreznejši za materinjenje (tj. zakonsko zvezo in skupno družinsko prebivališče). Da ne bi ogrozila lastne »poročljivosti«, pa mora paziti na marsikaj, med drugim tudi na svojo spolno reputacijo (moč nadzorovalcev ženske na javnih prizoriščih izvira tudi iz želje ali potrebe po ohranjanju te »dragocene« dobrine).

Če je dom torej često podoben »zaporu« (za konformne ženske), kaj potem reči o javni karceralni instituciji, kjer nekatere obsojenke prestajajo prostostno kazen? Ali ženski zapor spominja na »dom«? Se zapornice tam počutijo, kot da bi bile doma (ali pa morda celo bolje, ker je v zaporu manj nasilja in zlorab)? Vprašanja so namenoma izzivalna, čeprav vsaj v omejenem obsegu dajo slutiti nekatere posebnosti ženskega zapora (oziroma njegovih penoloških smotrov).

Pojdimo po vrsti. Zgodovina ženskega zapora je dolga in razgibana. Iz razčlenitve njegovega razvoja v zahodnih družbah, ki jo je izdelala Lucia Zedner, je razbrati, da je že ustanovitev posebnega zapora za ženske pomembna prelomnica v zgodovini zapiranja in kaznovanja žensk. Prvi zapor (»Spinhuis«), ki je bil zgrajen zgolj za ženske, je bil odprt leta 1645 v Amsterdamu.³⁷ Imel je status zgedne in občudovanja vredne institucije (celo »največje mestne znamenitosti«), ker so ga označevali snažnost, red, sistematično delo zapornic (za holandsko tekstilno industrijo in interne potrebe) in segregacija. Ureditev amsterdamskega zapora so posnemali tudi drugod v Evropi, vendar dolgo le bolj sporadično. Tedaj so namreč ženske zapirali večinoma kar v moške institucije. Storiške bagatelne prestopkov so bile zaprte v lokalnih ječah (in sicer za nekaj dni, tednov ali mesecev), storiške resnejših prestopkov pa so bile kaznovane s smrtno kaznijo, telesno kaznijo, sramotilno kaznijo ali transportacijo v kolonije. Šele v prvi polovici devetnajstega stoletja so v Evropi in ZDA pričeli v večjem obsegu ustanavljati ločene zapore za ženske in moške (predvsem zato, da bi preprečili izsiljene in prosto-

voljne spolne stike, onemogočili medsebojne kvarne vplive in vpeljali nove programe »poboljševanja« obsojenk). Tovrstna (spolna) segregacija je bila marsikje dosežek vernih/človekoljubnih žensk iz srednjega razreda, ki so se tedaj začele v večji meri zanimati za poprej zvečine prezrto bedo zapornic. Zagovornice reform so tudi same občasno obiskovale zapornice in jih skušale »spreobrniti« z lastnim zgledom (oziroma osebnim vplivom, prijaznostjo in sočutjem), čeprav njihova prizadevanja pogosto niso naletela na odobravanje zaporniških oblasti.

Z nastankom posebnih ženskih zaporov se je zastavilo vprašanje, kako urediti prestajanje kazni odvzema prostosti. Po vzoru moških karceralnih institucij ali kako drugače (po možnosti bolj primerno posebnostim ženske »narave«)? Eden izmed problemov, ki so mučili reformatorje, je bil tale: Kako preprečiti medsebojno »kriminalno okužbo« (za katero naj bi bile ženske zaradi večje »sugestibilnosti« še posebej dovzetne), ne da bi se pri tem zatekli k skrajnostim »sistema molčanja« ali »sistema izolacije« (ki naj bi bila za ženske problematična zaradi njihove večje potrebe po druženju ter manjše zmožnosti samonadzorovanja in prilaganja zaporniškemu režimu). Dodaten problem je bil naslednji: Kako spremeniti turobno, sivo, formalno in neosebno zaporniško okolje, da bi v večji meri spodbujalo razvoj »pravih« (tj. normativno pričakovanih) ženskih občutij, čustev, stališč in vedenjskih vzorcev? Skratka: Kako bi iz zapora naredili bolj domače (sproščeno in osebno) okolje, nekakšno razširjeno družino (z modeli za posnemanje), ki bi »padli ženski« pomagalo približati se veljavnemu idealu ženskosti (ukrojenemu po vrednostnih merilih srednjega razreda)?

Zedner poudarja, da je bila še posebej zadnja četrtna devetnajstega stoletja obdobje pomembnih inovacij v ženskem zaporu (in sicer na obeh straneh Atlantika). V ZDA je prišla pobuda po reformi iz vrst žensk (tako imenovanih »socialnih feministk«), ki so zahtevale ustanovitev posebnih poboljševalnic (*reformatories*) za odrasle ženske po zgledu podobnih ustanov za mladoletnike (idealna ženska poboljševalnica naj bi bila čim bolj podobna družinskemu domu, kjer se prestop-

³⁷ V zvezi z zgodovino zapiranja žensk je nadvse poučna feministično »obarvana« analiza, ki jo je opravila Mary Bosworth. Avtorica se je osredotočila na karceralne institucije (*maison de force*, *chambres de correction* in *école de réforme*), ki so zaporedoma delovale v okviru *Hôpital de la Salpêtrière* (tj. posebne ustanove v okviru pariškega *Hôpital Général*, ki je pričel »obratovati« leta 1656) od poznega sedemnajstega stoletja do zgodnjega dvajsetega stoletja. Njena zgodovinska analiza zapiranja žensk (od leta 1684, ko so v *maison de force* začeli zapirati obsojene ali drugače moteče ženske, do leta 1916) je zanimiva predvsem zato, ker dovolj nedvoumno pokaže presenetljive kontinuitete in vrsto skupnih značilnosti omenjenih represivnih institucij: (1) ženske so v zaporu opravljale tradicionalna ženska dela (kot npr. šivanje, tkanje ali vezenje); (2) v zaporu so se znašle bodisi zaradi obsodbe kazenskega sodišča (praviloma zaradi bagatelnih premoženjskih deliktov ali prostitucije) bodisi

na zahtevo družinskih članov, predvsem očeta ali moža (ker so bile ožigosane kot »nespodobne«, »razuzdane«, »nepokorne« patriarhalni avtoriteti, »moralno sprijene« ali »nore«); (3) v zaporu so se najpogosteje znašle tiste »deviantke«, ki so se pregrešile zoper veljavna pravila o (vsaj za »normalne« ženske) primernem spolnem vedenju. To z drugimi besedami pomeni, da se v obdobju 1684–1916 niso bistveno spreminjali tipi zapornic, normative utemeljitve zapiranja in institucionalizirani način obravnavanja zapornic. Bosworth ob tem poudarja, da je nadzor nad žensko kriminalnostjo (in predvsem odklonskostjo) usmerjen v prvi vrsti v zagotavljanje spoštovanja tradicionalnega spolnega scenarija (bolj kakor pa v nadzor nad žensko kriminaliteto kot tako): v tem oziru zapiranje žensk nikakor ni zgolj obrobni fenomen v sklopu kazenskopravnega sistema (usmerjenega predvsem na moško kriminaliteto), ampak zavzema eno izmed ključnih vlog pri nadzoru žensk (predvsem njihove seksualnosti oziroma subjektivnosti) in reproduciranju patriarhalnih »pridobitev«.

nice pod mentorstvom zgledne in sočutne »matere« – v zdravem, mirnem in idiličnem ruralnem okolju – učijo gospodinjskih veščin in ženskih kreposti). V evropskem prostoru je bilo tedaj opaziti še več različnih opcij: poleg prizadevanj za poboljšanje »odklonskih« (*wayward*) deklet so bile precej vplivne tudi težnje po »medikalizaciji« odklonskih oseb (v skladu z medicinskim ali psihiatričnim modelom) in »socialnodarvinistične« ali evgenične zahteve po onesposobitvi recidivističnih »kriminalnih žensk« oziroma »zakrknjenih prestopnic iz navade« (da bi preprečili rojevanje »degeneriranih, slaboumnih, kriminalnih ali drugače defektnih« potomcev in s tem zavarovali bodoče zdravje genetske »substance« nacije). Za dvajseto stoletje pa je značilno postopno usihanje vere v »poboljševalno« zmožnost zaprtih nadzorovalnih institucij (oziroma zatekanje k alternativnim kazenskim sankcijam, kot so pogojna obsodba, pogojni odpust, denarna kazen, odprava škode, delo v korist skupnosti ali opomin),³⁸ pa tudi ustanavljanje posebnih ustanov/programov za zasvojene storilke (z zakonsko dovoljeno ali prepovedano drogo) in duševno motene storilke (ti dve skupni prestopnici sta bili namreč še posebej problematični in moteči za upravo v ženskih zaporih).

Sklepne misli

Obseg in narava škode – v absolutnem in relativnem oziru –, ki jo storilke kaznivih dejanj povzročijo »družbi«, kažeta v prvi vrsti na »uspešnost« družbenega nadzorovanja žensk, pri čemer velja pojem »družbeno nadzorovanje« razumeti v najširšem pomenu, ki zajame vse »mehanizme« (po)ustvarjanja konformnega vedenja (torej tudi spolno diferencirano »socializacijo«) in (ne)formalnega sankcioniranja normativnih kršitev (odklonov od pričakovanega obnašanja, čustvovanja in razmišljanja). Iz domačih in tujih analiz statističnih podatkov o gibanju in strukturi »kriminalitete« je mogoče razbrati, da je v vseh okoljih delež kaznivih dejanj, zaradi katerih so obravnavane ženske, občutno manjši od deleža kaznivih dejanj, zaradi katerih so obravnavani moški (prim. Morrison, s. 390-395). Ženske se večinoma pojavljajo kot storilke premoženjskih kaznivih dejanj, neprimerno manj pa kot storilke nasilnih kaznivih dejanj, ki so v glavnem osredotočena na družinsko, zasebno ali intimno sfero: običajno gre za tragičen epilog dalj časa trajajočih nesporazumov, sporov, preprirov, zlorab in nasilja (zoper žensko). Kazniva dejanja

žensk, ki se porodijo iz interaktivnega procesa družinskega nasilja, imajo neredko naslednjo paradokso: značilnost: njihova izvršitev ni rezultat razrahljanih neformalnih nadzorovalnih »vezi«, ampak je v večji meri učinek močno zategnjenega nadzora nad žensko, ki se ne more umakniti iz »kletke« represivne zasebnosti po drugih – zanj in za družbo ustrežnejših – poteh. Statistični kazalci tudi ne potrjujejo svoj čas zelo odmevne (in kajpada precej provokativne) domneve o »rojstvu nove zločinke« (Adler), ki naj bi jo označevale »moške« (kriminalne) lastnosti. Janka Sterle (1998, s. 148-149) poudarja, da je struktura osumljenk precej podobna. V povprečju imamo opraviti s pripadnicami nižjih slojev (z osebami, skratka, ki po vsej verjetnosti niso mogle okusiti prednosti ženskega emancipatornega gibanja), ki imajo nizko izobrazbo (njihova povprečna starost je približno trideset let) in so bile prvič obravnavane zaradi suma storitve kaznivega dejanja. Zdi se, da zaenkrat ni mogoče natančno napovedati, kakšna in kolikšna bo kriminaliteta žensk v prihodnosti. Na podlagi dosedanjih spoznanj pa bi bilo nemara upravičeno domnevati, da vsaj kratkoročno (npr. v naslednjih desetih letih) ne gre pričakovati bistvenih sprememb na tem področju. Najbrž ni sporno, da se bo z večjo dejavno navzočnostjo žensk na pomembnejših položajih v ekonomskih in političnih hierarhijah³⁹ povečal tudi obseg priložnosti (in skušnjav) za protipravno delovanje. Vprašanje pa je, ali bodo tovrstne kršitve našle svoje mesto v policijskih (in drugih uradnih) statistikah. Najbrž ne, in sicer iz dobro znanih razlogov, ki pojasnjujejo izredno razširjeno imunost nosilcev (ekonomske, politične, upravne in druge) družbene moči pred (ne)formalnimi sankcijami.

Prav na koncu članka »Družbeno nadzorstvo in kriminaliteta žensk« je Vesna Nikolić-Ristanović (s. 25) razvila misel, da je storilka kaznivega dejanja družbi manj nevarna, kakor je družba nevarna njej: kolikor ji namreč družba po eni strani ni zagotovila ustreznih možnosti, da bi se sama zavarovala pred nasiljem, oziroma ji ni omogočila ustreznega kazenskopravnega varstva (pred nasilnežem), po drugi strani pa jo z naloženo kazensko sankcijo zgolj vrača na isto (ali pa še slabše) mesto v družbi. To tezo bi kazalo še nekoliko razširiti, npr. z – vsekakor namenoma karikirano – oceno, da so odklonske ženske celo kot storilke kaznivih dejanj »družbi« manj nevarne/škodljive, kakor je (še vedno pretežno patriarhalna oziroma paternalistična) »družba« nevarna/škodljiva za konformne ženske. Tu kajpak ne gre za nikakršno spektakularno odkritje, saj se podobne vrednostne sodbe kot rdeča nit vlečejo skozi kritične/feministične opise patriarhata, ki ga med drugim označujejo (prim. Giddens, s. 111): (a) prevlada moških na »javnih« prizoriščih; (b) dvojni normativni standardi za presojo samodoločenih spolnih praks; (c) delitev

³⁸ Zedner meni, da je bilo prav zmanjšanje ženske zaporniške populacije najvažnejša sprememba na ravni kazenskopravnega obravnavanja žensk (v prvi polovici dvajsetega stoletja). Na primer: v Veliki Britaniji je bilo leta 1913 33.000 zapornic, leta 1921 jih je bilo 11.000, leta 1960 pa le še 2.000. Razlogov za krčenje števila zaprtih obsojenk je najbrž več, npr. splošno izboljšanje življenjskih razmer (in družbenega vedenja), dekriminalizacija nekaterih »specifično ženskih« kaznivih dejanj, omajana vera v poboljševalni potencial zaporne kazni in uzakonitev alternativnih sankcij.

³⁹ Ni pa pričakovati, da bi ženske v bližnji prihodnosti zasedle pomembnejše pozicije v strukturah organiziranega – nacionalnega in transnacionalnega – kriminala.

žensk na »dobre« (poročljive in primerne za materinjenje) in »slabe« (oziroma »lahke«, »kurbe« in prostitutke); (č) naturaliziranje ali biologiziranje družbeno vzpostavljenih spolnih razlikovanj med »moškimi« in »ženskami«; (d) dojemanje »specifično moških« značilnosti kot večvrednih v primerjavi s »specifično ženskimi« značilnostmi; (e) spolna delitev dela; (f) siljenje žensk v rojevanje, materinjenje in monogamno heteroseksualno zakonsko zvezo; (g) omejevanje ekonomske samostojnosti žensk⁴⁰ (npr. z nizkimi plačami ali oteževanjem dostopa do lastnega stanovanja).

Kate Millet v tej zvezi opozarja na psihološko škodo zaradi ponotranjenja patriarhalne ideologije (primerja jo z učinki rasizma in imperializma na mišljenje črncev in koloniziranih ljudstev): »Nenehen nadzor nad žensko je naravnan k njeni trajni infantilizaciji, celo v primeru, da je visoko izobražena. Ženska je prisiljena, da znova in znova poskuša preživeti ali napredovati tako, da priznava moške za tiste, ki imajo moč. To lahko naredi s popuščanjem ali tako, da zamenja svojo spolnost za zaščito in status. Ker sta zgodovina patriarhalne kulture in predstavljanje ženske na vseh ravneh kulturnih medijev imela in še imata poguben vpliv na njeno podobo o sami sebi, je običajno oropana vseh virov dostojanstva in samospoštovanja, razen najbolj trivialnih« (s. 31). V luči tovrstnih kritičnih opažanj bi lahko celo poglobili – v prejšnjem razdelku zaradi prostorskih omejitev zgolj navrženo – analogijo med zapornim in družinskim domom oziroma jo stopnjevali z oceno, da je že konvencionalno/tradicionalno žensko vlogo mogoče interpretirati kot neke vrste »zapor«, kolikor implicira precejšnje omejitve svobode (možnosti samodoločenega delovanja ali »samoupravljanja« z lastnim telesom, časom in opravi) in inferiorni (mestoma že naravnost stigmatizirani) družbeni položaj. Ob tem pa je nujno pripomniti, da tovrstna »inkarceracija« (v žensko vlogo) nikakor ni nekaj fatalnega ali ireverzibilnega. Nasprotno. Posamična in kolektivna/organizirana prizadevanja za spolno »dekarceracijo«⁴¹ so že danes nesporno družbeno in kulturno dejstvo (prim. Ussher, s. 444–467).

Povrnimo se, še zadnjič, k prestopništvu žensk. Videli smo, da so se tradicionalne razlage vrtele v glavnem okoli vprašanja, ali imajo večjo kriminogeno »težo« individualni (biološki in z njimi vzročno povezani psihološki) dejavniki ali določilnice iz neposrednega socialnega okolja. Dolgo časa je bilo zelo vplivno pojmovanje, da je kriminalno vedenje žensk posledica »defektnega«, »nenormalnega«, »sprevrženega« in

»nenaravnega« osebnostnega razvoja ali pa upiranja »naravnih ženskih vlogi« (prim. Klein). Iz takšnih etioloških teorij izhaja dokaj pričakovana politična implikacija: cilj družbene reakcije na odklonske pojave naj bo – kolikor je le mogoče – priličiti prestopnico njeni »naravni« ženski vlogi (zanesljivemu jamstvu nadaljnjega konformnega vedenja). Feministične kritike so opozorile na seksistične in biologistične⁴² vidike moških razlag kriminalitete žensk in namenile osrednjo pozornost družbenim dejavnikom. Že v naslednjem koraku pa so se preumerile na vprašanje, od kod tolikšen obseg konformnega vedenja žensk. Nemara še važnejše pa je dejstvo, da se je zaradi feminističnih posegov v kriminološko polje povečalo zanimanje za preučevanje razmerja med moško spolno vlogo (*gender*) in kriminalnim vedenjem.

škemu, čeprav se kajpak v praksi dogaja tudi to, in sicer pogosto zato, ker sta v obtoku kulturnih idej še vedno pretežno dva polarizirana ali celo »antitetična« spolna modela oziroma »identiteti«: če zavremo enega, je nekako najlažje privzeti drugega (pri čemer pa je seveda jasno, da ekonomska »neodvisnost« moškega – oziroma, še natančneje, »obročno« prodajanje na trgu delovne sile – nikakor ni v nasprotju z njegovo tradicionalno/pripisano spolno vlogo, po drugi strani pa tudi sporadično, »razumno dozirano« ali »rekreativno« opravljanje očetovske funkcije načeloma ni ovira za njegovo poklicno kariero). V tej zvezi je nujno poudariti še nekaj: »izstopanje« žensk iz spon tradicionalne spolne vloge logično implicira, da čaka tovrstna naloga tudi moške (ki pa na tem področju še močno zaostajajo za ženskami), zakaj njihova vloga predpostavlja ustrezen »protipol« v ženski vlogi. Še več, subjektivizirano (tj. samodoločeno) redefiniranje spolnih vlog – ki je pač neizogibna reperkusija odpravljanja neenakosti med spoloma na vseh ključnih področjih družbenega (»javnega« in »zasebnega«) življenja – ni zgolj površinski problem, rešljiv znotraj temeljnih parametrov industrijske družbe: spolno osvobajanje zatorej vključuje tudi vse druge oblike emancipacije, predvsem ekonomsko, tj. boj proti heteronornemu delu (tj. boj za nenehno zmanjševanje delovnega časa) ter boj za zmanjševanje razlik v dohodkih in (gnotnem) bogastvu. Prim. Beck, s. 123–126; Greer, s. 353–371; Gorz, s. 64–71.

⁴² Beverley Brown (s. 50–52) dvomi v upravičenost/utemeljenost feminističnih kritik »biološkega pozitivizma« (v teorijah o vzrokih ženske kriminalitete). Po njenem mnenju kriminoloških teorij namreč ni mogoče »racionalistično« rekonstruirati kot sklopa logičnih izpeljav iz izhodiščnih premis o človekovi (v tem primeru »ženski«) naravi. Če pa bi vendarle poskušali na tak način razumeti razlage ženske »kriminalnosti«, bi kmalu ugotovili, da imamo opraviti z notranje nekonsistentnimi ali celo kontradiktornimi teoretskimi sklopi. Avtorica zato opozarja, da tovrstnih (namreč navidezno) nelogičnosti ne smemo interpretirati kot »simptomov seksizma« (moških kriminologov), ampak jim moramo razumeti kot rezultat vprašljive/problematične silogisticne bralne »tehnike«. Še natančneje, ključna težava feminističnih kritik »biologizma« je v tem, da ne razlikujejo dovolj dosledno med kaznivim dejanjem in »kriminalnostjo« (oziroma dejavniki, ki vplivajo na nagnjenje h kriminalnemu vedenju). Na primer: prostituiranje je često opredeljeno kot »spolni« prestop, kar pa ne pomeni, da je v ozadju te dejavnosti en sam oziroma prvenstveno spolni vzrok. Še več, pozitivizem (vključno s svojo biološko orientirano različico) stremi predvsem k preučevanju/odkrivanju storilk (in storilcev) z relativno utrjeno/intenzivno kriminalno dispozicijo, kar pa še ne pomeni, da so vsa kazniva dejanja pogojena s takšnimi (subjektivnimi) determinantami.

⁴⁰ »Ekonomska odvisnost poročene ženske je zadnja utrdba tistih, ki imajo zavestno ali nezavedno raje, da je ženska v podrejenem položaju, in morda je prav v tem razlog, zaradi katerega se je ta trdnjava doslej izkazala kot zelo težko osvojljiva« (Land, navedba v Heindsohn, s. 191).

⁴¹ Pri ženskem osvobajanju od stereotipnih (precej restriktivnih) spolnih vlog in pri zavračanju trdoživih predsodkov o »inherentnih« (ne)sposobnostih spolov ne gre – vsaj v teoriji – prvenstveno za težnjo, da bi ženske postale čim bolj podobne »idealnotipičnemu« mo-

In kaj reči, za konec, o zapiranju žensk in ženskah v vlogi zapornic? Najprej morda to, da je takšno in drugačno zapiranje »problematičnih« (npr. odklonskih, motečih, neobvladljivih, nevarnih, grešnih, »psihično bolnih« ali »kriminalnih«) žensk mnogo starejši in širši pojav od prestajanja »prostostne kazni« v modernih karceralnih institucijah. Od tod bi lahko potegnili sklep, da je celo za razumevanje »ožje« penološke problematike v zvezi z izrekanjem in predvsem izvrševanjem zaporne kazni zelo koristno (morda že kar neizogibno) umestiti tovrstni »predmet« preučevanja v najširši zgodovinski in družbeni kontekst. Iz diahrone perspektive se moderni zapor pokaže kot institucija, ki se je razvijala postopoma in je bila vsaj v začetnih fazah še dokaj tesno speta s »predmodernimi« oblikami kaznovanja. Ne glede na vse inherentne reforme pa razvoj modernega ženskega zavora označujejo nekatere pomenljive stalnice (prim. Bosworth, s. 266–267), npr. tip žensk, ki so bile zaprte, in načini njihovega obravnavanja (ki so večinoma temeljili na stereotipno ženskih delih). Še važnejše je nemara vprašanje, kako upravičiti zapiranje žensk. Zdi se namreč, da ima utemeljevanje »nujnosti« ohranjanja ženskega zavora določene specifične poteze, ki po eni strani izhajajo iz posebnih potreb, izkušenj in značilnosti ženskih zapornic/obsojenk, po drugi (in morda celo pomembnejši) strani pa iz narave (zlasti stopnje družbene nevarnosti in protipravnosti) ženske kriminalitete. Vsej tej (pogosto prezrti ali vsaj nezadostno upoštevani) »ženski specifik« pa se pridružujejo še pomisleki v zvezi s smiselno, funkcionalno ali moralno sprejemljivostjo zavora kot takega (tj. ne glede na spol oseb, ki v njem prestajajo prostostno kazen). Ob tem je kajpak nesporno, da tovrstne dileme spremljajo zapor že vse od njegovega »rojstva« (oziroma porajanja) dalje; mnogo bolj sporno pa je najbrž dejstvo, da imajo (pravnofilozofska, kazenskoppravna in kriminološka) razglabljanja o tej »večni« tematiki zelo pogosto pred očmi zgolj moški zapor (oziroma potrebe in probleme moških zapornikov).

LITERATURA:

- Adler, F. (1975). *Sisters in Crime*. New York, McGraw Hill.
- Agnew, R. (1999). Foundations for a General Strain Theory of Crime and Delinquency. V: S. Henry in W. Einstadter: *The Criminology Theory Reader*. New York, New York University Press, s. 177–194.
- Beck, U. (1998). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London, Sage.
- Beirne, P., Messerschmidt, J. (1991). *Criminology*. Fort Worth, Harcourt Brace College Publishers.
- Bosworth, M. (2000). Confining Femininity: A History of Gender, Power and Imprisonment. *Theoretical Criminology*, št. 3, s. 265–284.
- Brown, B. (1999). Reassessing the Critique of Biologism. V: L. Gelsthorpe in A. Morris: *Feminist Perspectives in Criminology*. Milton Keynes, Open University Press, s. 41–56.
- Campbell, A. (1981). *Girl Delinquents*. Oxford, Basil Blackwell.
- Carlen, P. (1985). *Criminal Women*. Cambridge, Polity Press.
- Chesney-Lind, M., Sheldon, R.G. (1992). *Girls, Delinquency, and Juvenile Justice*. Pacific Grove, Brooks/Cole Publishing Company.
- Chodorow, N. (1978). *The Reproduction of Mothering*. Berkeley, University of California Press.
- Cowie, J. et al. (1968). *Delinquency in Girls*. London, Heinemann.
- Dutton, D.G. (1988). *The Domestic Assault of Women*. Boston, Allyn and Bacon.
- Fletcher, B.R. et al. (1993). *Women Prisoners: A Forgotten Population*. Westport, Praeger.
- Giddens, A. (1997). *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge, Polity Press.
- Gilligan, C. (1982). *In a Different Voice*. Cambridge, Harvard University Press.
- Gorz, A. (1999). *Reclaiming Work: Beyond the Wage-Based Society*. Cambridge, Polity Press.
- Greer, G. (1993). *The Female Eunuch*. London, Flamingo.
- Hagan, J. et al. (1998). The Class Structure of Gender and Delinquency: Toward a Power-Control Theory of Common Delinquent Behavior. V: G. Barak: *Integrative Criminology*. Dartmouth, Ashgate, s. 215–242.
- Heidensohn, F. (1996). *Women and Crime*. Houndmills, Macmillan.
- Klein, D. (1976). The Etiology of Female Crime: A Review of the Literature. V: L. Crites: *The Female Offender*. Lexington, Lexington Books, s. 5–12.
- Konopka, G. (1966). *The Adolescent Girl in Conflict*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall.
- Lacan, J. (1988). *Etika psihoanalize*. Ljubljana, Delavska enotnost.
- Lamovec, T. (1998). Samo zadovoljna mati je lahko dobra mati. *Socialno delo*, št. 6, s. 459–468.
- Leonard, E. (1982). *Women, Crime and Society: A Critique of Criminology Theory*. New York, Longman.
- Lombroso, C., Ferrero, W. (1996). The Criminal Type in Women and Its Atavistic Origin. V: J. Muncie et al.: *Criminological Perspectives: A Reader*. London, Sage, s. 34–39.
- Maklecov, A. (1944). Žena in zločin. Ponatis iz *Zbornika znanstvenih razprav Pravne fakultete v Ljubljani*.
- Marcuse, H. (1982). *Kontrarevolucija i revolt*. Beograd, Grafos.
- Miller, J.A. (1983). Pet predavanj o Lacanu v Caracasu. V: S. Žižek: *Gospodstvo, vzgoja, analiza*. Ljubljana, DDU Univerzum, s. 6–90.
- Miller, S.L. (1998). *Crime Control and Women: Feminist Implications of Criminal Justice Policy*. Thousand Oaks, Sage.
- Millet, K. (1986). Seksualna politika. V: M. Dobnikar: *Zbornik o ženski in ženskem gibanju*. Ljubljana, KRT, s. 12–38.

31. Mooney, J. (1998). Moral Panics and the New Right: Single Mothers and Feckless Fathers. V: P. Walton in J. Young: **The New Criminology Revisited**. London, Macmillan Press, s. 221–233.
32. Morrison, W. (1995). **Theoretical Criminology: From Modernity to Post-Modernism**. London, Cavendish Publishing Limited.
33. Mršević, Z. (1993). Sodobni ženski determinizem in kriminaliteta žensk. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, št. 2, s. 121–128.
34. Naffine, N. (1987). **Female Crime: The Construction of Women in Criminology**. Sidney, Allen and Unwin.
35. Nikolić-Ristanović, V. (1991). Družbeno nadzorstvo in kriminaliteta žensk. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, št. 1, s. 16–26.
36. Ogle, R.S. et al.: A Theory of Homicidal Behavior among Women. V: S. Henry in W. Einstadter: **The Criminology Theory Reader**. New York, New York University Press, s. 400–416.
37. Pečar, J. (1980). Storiške kaznivih dejanj v kriminologiji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, št. 3, s. 195–207.
38. Primoratz, I.: **Ethics and Sex**. Routledge, London 1999.
39. Renner, T. (1998). Identitete in porabništvo – stara pravila, nove igre. *Časopis za znanosti*, št. 189, s. 13–20.
40. Roshier, B. (1989). **Controlling Crime: The Classical Perspectives in Criminology**. Milton Keynes, Open University Press.
41. Rowe, D.C. (1996). An Adaptive Strategy Theory of Crime and Delinquency. V: J.D. Hawkins: **Delinquency and Crime: Current Theories**. Cambridge, Cambridge University Press, s. 268–314.
42. Sadar, N.Č. (1991). **Moški in ženske v prostem času**. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
43. Schmallegger, F. (1996). **Criminology Today**. Englewood Cliffs, Prentice Hall.
44. Segal, L. (1996). Explaining Male Violence. V: J. Muncie et al.: **Criminological Perspectives: A Reader**. London, Sage, s. 187–202.
45. Smart, C. (1977). **Women, Crime and Criminology**. London, Routledge and Kegan Paul.
46. Sterle, J. (1998). Kriminaliteta žensk. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, št. 2, s. 134–150.
47. Sterle, J. (1999). Umori v Sloveniji v letih 1990–1997. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, št. 4, s. 351–364.
48. Šadl, Z. (1999). **Usoda čustev v zahodni civilizaciji**. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
49. Thürmer-Rohr, C. (1986). Stud pred rajem. V: M. Dobnikar: **O ženski in ženskem gibanju**. Ljubljana, KRT, s. 109–126.
50. Touraine, A. (1995). **Critique of Modernity**. Oxford, Blackwell.
51. Ussher, J.M. (1997). **Fantasies of Femininity: Reframing the Boundaries of Sex**. Harmondsworth, Penguin.
52. Young, J. (1975). Working-Class Criminology. V: I. Taylor et al. **Critical Criminology**. London, Routledge and Kegan Paul, s. 63–94.
53. Zaviršek, D. (1994). **Ženske in duševno zdravje**. Ljubljana Visoka šola za socialno delo.
54. Zedner, L. (1995). The Prison for Women. V: N. Morris in D.J. Rothman: **The Oxford History of the Prison: The Practice of Punishment in Western Society**. Oxford, Oxford University Press, s. 329–362.

Women, aggression, prisons - criminological and victimological aspects

Zoran Kanduč, L.L.D., Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Poljanški nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

The thesis that women - if we abstract a very few individuals who are rather exceptions that proves the rule - are nonaggressive is quite problematic, although it would be even more questionable to pretend that women have a sort of natural (a priori) repulsion to aggression which can take qualitatively and quantitatively different forms. Although it is incontestable that observable differences between aggressive behaviour of men and women have biological "foundations", the article pays more attention to cultural and social determinants of nonaggressive behaviour of females. It is basically focussed on gender differences in emotional socialisation, i.e. on the social control of experiencing and expressing emotions, for example, anger, because it seems that it is more appropriate to explain in this way women's relatively rare violent crimes, for example homicides of their intimates (a partner, a relative or a child). Even more, it would be more necessary to highlight the key factors of their proverbial conformity than to explain criminalised and other deviant acts of women. For most women in patriarchal society with traditional sexual morality it has been typical that they have been "sentenced" to live in one sort of "prison" or another: deviant women have been hosted by prisons, reformatories, juvenile institutions and mental health institutions; in contrast, conformist women - prisoners of their conventional female role - have enjoyed the hospitality of their family home to which they were entitled through matrimony and by their own will and have also participated in its creation. Today we are witnessing a sort of progressive "decarceration" of women, i.e. their liberation from ties of traditional female gender role and sexual morality, a process which has not yet been finished. It seems that in the period of incurable crisis/disruption of patriarchal relations, the most incorruptible "jailer" of women, i.e. the person who binds a woman to a binding tradition, is her child or more precisely, a culturally persistent myth of mothering.

Key words: women, women offenders, aggressive behaviour, female gender role, criminal behaviour, conformist behaviour

UDC: 343.914 : 316.647.3-055.2